

DENİZLİ MİLLETVEKİLİ MAZHAR MÜFİT KANSU

DEPUTY OF DENİZLİ MAZHAR MÜFİT KANSU

Ahmet SEZGİN* - Zülâl KELEŞ**

Özet

Türksiyasi hayatının önemli simalarından biri olan Mazhar Müfit Kansu, Mülkiye Mektebi mezunudur. Meslek hayatına öğretmen olarak başlamış, eğitim kurumlarında üstlendiği idari görevlerden sonra, kaymakam, mutasarrıf ve valilik görevlerinde bulunmuştur. Mütareke döneminde Bitlis valisi iken bu görevinden istifa etmiştir. Sivas Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye üyesi seçilen Mazhar Müfit Bey, Milli Mücadele döneminin çekirdek yönetim kadrosunda yer almış, Mustafa Kemal Atatürk ve diğer önemli şahsiyetler ile birlikte hareket etmiştir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda ve ilk Büyük Millet Meclisi'nde Hakkâri milletvekili olan Mazhar Müfit Kansu, Anadolu'nun yabancı işgalinden kurtarılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda atılan ilk adımlarda da önemli roller üstlenmiştir.

Mazhar Müfit Kansu, Milli Mücadele döneminin ve Türk siyasi tarihinin seçkin simalarından biri olduğu kadar Denizli siyasi tarihi bakımından da önemli bir şahsiyettir. Çalışmamıza konu olan ve Mazhar Müfit Kansu'nun hayatının önemli bir kesitini oluşturan Denizli milletvekili olarak faaliyet gösterdiği 1923- 1939 yılları, aynı zamanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurumsallaşma sürecidir. Bu çalışmada Mazhar Müfit Kansu'nun bu dönemdeki faaliyetleri ve bu sürece katkısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Mazhar Müfit Kansu, Denizli, TBMM, Hakkâri, Heyet-i Temsiliye.*

Abstract

Mazhar Müfit Kansu, an important figure in the Turkish political life, was a graduate of Imperial School of Political Science (Mekteb-i Mülkiye-i Şahane). He started his career as a teacher and after taking administrative roles in educational institutions, served as governor. During truce period, he resigned from governorship of Bitlis. Being elected as a member of Representative Committee at the Sivas Congress, Mazhar Müfit was part of the core leadership team of National Struggle along with Mustafa Kemal Atatürk and other important figures. He was deputy of Hakkari in the last Chamber of Deputies of Ottoman Empire and the first Grand National Assembly of Turkey. He also took critical roles to end foreign occupation of Anatolia and to found Republic of Turkey.

Mazhar Müfit Kansu was an important character in political life of Denizli as well as a prestigious figure of National Struggle and Turkish political life. This article focuses on an important period of Kansu's life, the years of 1923-1939 while Kansu was deputy of Denizli. These years also symbolize the institutionalization period of Republic of Turkey. Therefore, Kansu's achievements and contribution to institutionalization process are aimed to be evaluated in this article.

Keywords: *Mazhar Müfit Kansu, Denizli, Grand National Assembly of Turkey, Hakkari, Representative Committee.*

*Pamukkale Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi ABD Uzmanı, asezgin44@gmail.com

**Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Cumhuriyet Tarihi ABD Öğretim Üyesi.

zkeles@pau.edu.tr

A. Mazhar Müfit Kansu'nun Ailesi, Eğitimi ve 1923'e Kadar Faaliyetleri

Mazhar Müfit Kansu'nun¹, doğum yeri ve doğum tarihi konusunda birbirinden farklı kayıtlar bulunmakla beraber², kendi beyanlarına göre 1873 yılında Denizli'de doğmuştur³. Mazhar Müfit Kansu'nun babası Defteri Hakâni (Tapu) Müdürlerinden Süleyman Müfit Bey⁴, Annesi Fatma Gülgam Hanım'dır⁵. Eğitimine İstanbul'da Fatih Rüştiyesi'nde başlamış ancak kısa bir süre sonra babasının Edirne'ye tayin olması nedeniyle burada devam etmiştir. Edirne Rüştiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra eğitimini Edirne Mülkiye İdadisi'nde sürdürmüştü ve 1889'da yüksek dereceyle mezun olmuştur. İstanbul'da başladığı eğitim hayatını yine burada tamamlayan Mazhar Müfit Bey, 1891'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun olmuştur⁶.

Meslek hayatına Gelibolu İdadisi'nde *Tarih-i Tabii ve Hendese Muallimi* olarak başlamıştır⁷. Nisan 1892'de henüz 19 yaşında iken Geometri Öğretmenliği yanında Edirne İdadisi'nde Müdür Yardımcılığı görevini de üstlenmiştir⁸. Bundan sonraki meslek hayatını daha çok idareci olarak devam ettirmiştir. 1895 yılında öğretmenlik mesleğinden ayrılarak, Mayıs 1895'te Edirne İl Maiyet Memuru olmuştur⁹. Bu sırada Kaymakamlık stajını da tamamlamış ve 1897 yılında henüz 24 yaşında iken atandığı Havsa kaymakamlığını dört yıl sürdürmüştür. 1901-1902 yılları arasında Çorlu, 1902- 1908 yıllarında Uzunköprü kaymakamlığı görevlerinde bulunmuş, 1908'de İskeçe kaymakamlığına atanmıştır.

Mazhar Müfit Bey, Uzunköprü'de Kaymakam iken II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Mazhar Müfit Bey, II. Meşrutiyet'in ilanını büyük bir memnuniyetle karşılarken; halkın meşrutî yönetimi kavraması

1 Mazhar Müfit Kansu'nun hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Sezgin, *Mazhar Müfit Kansu ve Siyasi Faaliyetleri (1923-1939)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2015.

2 Nurcan Yavuz, "Millî Mücadele'de Mazhar Müfit Kansu", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C.1,S.5, Erzurum 1991, s.114.

3 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, C.III, s.461; Kamil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1975, s.158.'de 1873 yılında İstanbul'da doğduğunu belirtmiştir. Ancak kendisi TBMM II. Dönem Hal Tercümesinde 1289 (1873) yılında Denizli'de doğduğunu, TBMM III. Dönem Hal Tercümesinde ise 1290 (1874) yılında Denizli'de doğduğunu beyan etmiştir. Bkz Ek: 1, 2. Bu durumda Mazhar Müfit Kansu'nun Denizli'de doğduğu konusundaki kendi beyanını esas almak yerinde olacaktır. Doğum tarihi konusundaki karışıklığın o dönemde çocukların doğar doğmaz nüfusa kayıt ettirilmesi gibi bir geleneğin olmadığını, Mazhar Müfit Kansu'nun doğumundan sonra babasının, İstanbul'a atanmasından dolayı kaydının da İstanbul'da yaptırılmış olabileceği değerlendirilmesinde bulunan Yusuf Hikmet Bayur'a katılmak yerinde olacaktır. Bkz. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1966, s.XII.

4 F. Çoker, *a.g.e.*, s.461.

5 TBMM Albümü'nde annesinin ismi Ayşe olarak geçmesine rağmen, III. ve V. Yasama Dönemi hal tercümelerinde annesinin ismini Fatma Gülgam olarak bildirmiştir. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (Ed.), *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.32. III. ve V. Yasama Dönemi Hal Tercümelere için bkz. Ek:2, Ek:3.

6 F. Çoker, *a.g.e.*, s.461.

7 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.XII.

8 Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.134'de Mazhar Müfit Kansu'nun, Geometri öğretmenliği dışında Jeoloji öğretmenliği de yaptığı belirtilmektedir.

9 F. Çoker, *a.g.e.*, s.461

için elinden gelen çabayı göstermiştir. Meşrutiyet'in ilanı münasebetiyle bir tören düzenleterek, *Uzunköprü Hürriyet Anıtı'nın* açılışını gerçekleştirmiştir¹⁰. Mazhar Müfit Bey, Anıtın açılışı vesilesiyle yaptığı konuşmada da Meşrutiyetin anlamını halka ve öğrencilere anlatmıştır.

Mazhar Müfit Bey, on bir yıllık kaymakamlık görevinin akabinde, 1908 yılının sonlarına doğru Mutasarrıflığa yükseltilmiş ve ilk görev yeri Gümölcine Sancağı olmuştur¹¹. 1910 yılında Lazistan (Rize), 1911 yılında Mersin, yine 1911 yılında İzmit ve 1914-1918 yıllarında Balıkesir Mutasarrıfı olarak görev yapmıştır¹². Söz konusu devirler, Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinden olduğu için birçok devlet memurunun görev yerleri sık sık değiştirilebilmekteydi. Aynı zamanda bürokrasiye etkisine alan siyasi çekişmeler de devlet memurlarının görev yerlerinin değiştirilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Mazhar Müfit Kansu, Balıkesir Mutasarrıfı bulunduğu sırada 11 Nisan 1918 tarihinde Bitlis Valiliği'ne atanmıştır¹³. Bu sırada Bitlis'te bir yönetim boşluğu bulunmaktaydı. Rusların çekilmesinden sonra buraya bir vali gönderilmemiş, üç-dört memurla çalışan Bitlis Kalemî Mümeyyizi Hakkı Bey, vekâleten görevi üstlenmiştir. Mazhar Müfit Bey'in vilayet kadrolarını yeniden düzenlenmesi gerekmiştir¹⁴. Söz konusu uygulama Mütareke döneminde Osmanlı vilayetlerinin içinde bulunduğu vaziyeti anlatan özel bir örnektir. Mazhar Müfit Bey de o dönemi, *gergin, endişeli ve gönüllerde huzursuzluğun olduğu bir hava* olarak nitelendirmektedir¹⁵. Hissettikleri, dönemin genel özelliklerinin onun gözünden de çok farklı algılanmadığını göstermektedir. Nitekim Bitlis Valiliği görevine başlayan Mazhar Müfit Bey, diğer İttihat ve Terakki mensupları gibi Mütareke dönemi İstanbul basınının da hedefi haline gelmiştir. Bitlis'te çalışmalarını yürütürken, İstanbul basını Mazhar Müfit Bey'in aleyhindeki haberlerle, onun görevinden azledildiği şeklinde aslı olmayan iddialarda bulunmaktaydı¹⁶. İtilaf Devletlerinin isteği ve baskısıyla İstanbul'da başlayan İttihatçı avı Bitlis'te görev yapan Mazhar Müfit Bey'e kadar uzanmıştı.

Ülkenin ve kendisinin içinde bulunduğu durum, Mazhar Müfit Bey'i oldukça

10 <http://www.uzunkoprungalji.com/tarihce> (Erişim:30.12.2014) ilgili web sayfasındaki bilgiler *Yeni Edirne Gazetesinin* 14 Kânunuevvel 1324 tarihli nüshasından alınmıştır. Söz konusu gazetede verilen bilgi doğru kabul edildiği takdirde Uzunköprü Hürriyet Anıtı'nın 1912 yılında Uzunköprü Kaymakamı olan Nusret Bey tarafından yapıldığını ifade eden İsmail Hakkı Barlas'ın, tarihlendirme konusunda yanlışlığı söylenebilir. Bkz. İsmail Hakkı Barlas, *Tarihte Ergene ve Uzunköprü*, Batıdan Sesleniş-Yeni Matbaa, Edirne 1958, s.42. Ayrıca Anıt'ın restorasyon sonrası açılışı yeniden gerçekleştirilirken, Uzunköprü Belediyesi de yayınladığı haberde Anıt'ın Mazhar Müfit Kansu tarafından yaptırıldığını teyit etmiştir. <http://www.uzunkopru.bel.tr/arsiv/2012/733-oezguerluekantacl> (Erişim:30.12.2014) ; Söz konusu Anıt, Türkiye'nin ilk özgürlük anıtı olarak da bilinmektedir.

11 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.xii.

12 Aynı yer.

13 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.3. Nurcan Yavuz, *I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hakkari Mebusu Mazhar Müfit Bey'in Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum 1990, s.10. Fahri Çoker, Mazhar Müfit Kansu'nun 1918 yılının Ekim ayında açığa alındığını ve ardından Ocak 1919'da Bitlis Valiliği'ne atandığı bilgisini vermektedir. Ancak burada Mazhar Müfit Kansu'nun beyanını esas kabul etmemiz yerinde olacaktır. Fahri Çoker, *a.g.e.*, s.461.

14 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.1.

15 *Son Telgraf Gazetesi*, 4 Mart 1948, s.1.

16 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.8.

üzmekteydi. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştı. Havza üzerinden Amasya'ya giden Mustafa Kemal Paşa, buradan bazı vilayetlerdeki askeri ve mülki erkâna telgraflar göndererek, buldukları yerlerde Milli Mücadele taraftarı cemiyetlerin olup-olmadığını öğrenmek istemiştir. Bu telgraflardan biri de Bitlis Valisi Mazhar Müfit Bey'e gelmiştir. Mazhar Müfit Bey'in aktardığına göre telgrafın tam metni şöyledir; *"Vilayat-ı Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vilayet merkezleri ile livalarında ve mülhakatında teşkilatı var mıdır? Belli başlı müessis ve mümessilleri kimlerdir? Civar vilayetlerde ki teşkilat ile haiz-i irtibat ve muhaberede midir? Başka cemiyetler var mıdır? Bi't-tahkik iş'arına inayetlerini rica ederim."*¹⁷. Mustafa Kemal Paşa'nın açık ifadesine rağmen Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah ve Damat Ferit Hükümeti tarafından resmen görevlendirilmiş olan bir şahsiyetin İstanbul'un emri dışında hareket edemeyeceği düşüncesine kapılarak, kendisine güvenmemiş ve *"şifreli telgrafınızı halledemedim"*¹⁸ cevabıyla zaman kazanmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'da Mazhar Müfit Bey'in Milli Mücadele'ye karşı olduğu kanaatini doğuran söz konusu cevap üzerine meseleyi General Kazım Dirik'e açarak Mazhar Müfit Bey hakkında bilgi almak istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın *"Bu vali galiba bizden değil yahut da bize itimat etmiyor. Kendisine çektiğimiz telgraf gayet açık idi."* sözleri üzerine Kazım Dirik, Mazhar Müfit Bey'i tanıdığını ve siyasi görüşlerinin kendilerinden farklı olamayacağını söylemiştir. Anılan telgraf, bu defa Kazım Dirik tarafından gönderilmiş ancak Mazhar Müfit Bey güvenemediği için ona da aynı cevabı vermiştir¹⁹. Ülke genelindeki işgaller, İtilaf Devletlerinin tehdit ve tahakkümleri, İstanbul'da İttihat ve Terakki mensuplarının tutuklanması, bürokratlar arasında yaşanan güvensizlik gibi nedenler doğal olarak Mazhar Müfit Bey'i de temkinli davranmak zorunda bırakmıştır.

Mazhar Müfit Bey, İstanbul Hükümeti tarafından 3 Mayıs 1919 'da Bitlis Valiliğinden azledilmiştir. Damat Ferit Hükümeti, Tehcir Kanunu'nun uygulandığı sırada Bitlis'te olmadığı halde hakkında yapılan bir şikâyeti²⁰ dikkate alarak, Mazhar Müfit Bey'i de Ermeni tehciri meselesinden dolayı suçlu bulmuş ve Doğu vilayetleri valilerine emir göndererek, tutuklanmasını istemiştir. Ancak bu konuda kendisine doğrudan bir tebliğde bulunulmadan önce 23 Mayıs'ta Bitlis Jandarma Kumandanı Hasan Bey aracılığı ile Bitlis Valiliği'nden azlini istemiştir²¹. Bu esnada hakkındaki hükmü öğrenen Mazhar Müfit Bey, Erzurum'a gitmeye karar vererek hemen harekete geçmiştir. 13 Haziran'da Erzurum'a ulaşan Mazhar Müfit Bey, doğrudan XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın yanına gitmiştir. Kazım Karabekir

17 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.12. ; Telgraf 1 Haziran 1335 (1919) tarihli dir.

18 Mazhar Müfit Kansu Mustafa Kemal Paşa ile ilgili o günkü kanaatini *"Bu haberi alınca kendi kendime şöyle bir muhakeme yürüttüm. Fahri yaver hazreti şehriyari, Damat Paşa hazretlerinden vazife ve talimat alıyor. Kabine azası ile temas ve müzakere halinde o halde bu paşa da onlardan veya onlara dönmüş olanlardan biri."* Sözleriyle ifade etmektedir. Bkz. *Son Telgraf Gazetesi*, 6 Mart 1948, s.1.

19 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.13.

20 Onu İstanbul Hükümetine şikâyet eden Karabet Efendi, kendisinin İran tebaasından olduğunu, Mazhar Müfit Bey'in Ermeniler gibi kendisini de tehcire tabi tutarak evini ve eşyalarını yağmalattığını söylemiştir. Ancak Mazhar Müfit Bey Ermeni tehciri sırasında Bitlis'te bile değildir. Fakat tehcir meselesi Damat Ferit Paşa'nın istemediği şahsiyetleri cezalandırmak için kullandığı yollardan biridir. Asılsız bir şikâyet fırsat bilinerek, tehcir suçlusu yaftası ile Mazhar Müfit Bey'in görevine son verilmiştir. *Son Telgraf Gazetesi*, 6 Nisan 1948, s.2.

21 F. Çoker, *a.g.e.*, s.461.

Paşa, bu güvensiz ortamda, Mazhar Müfit Bey'in güvendiği nadir kişilerden biri olmuştur. Böylece Mazhar Müfit Kansu'nun hayatında Milli Mücadele yolunda ilerleyeceği ve Mustafa Kemal Paşa ile dostluklarının başlayacağı ve ölümlerine dek birlikte olacakları bir dönem başlamıştır.

Mazhar Müfit Bey Erzurum'a vardığında Mustafa Kemal Paşa henüz Amasya'da bulunmaktaydı ve Erzurum Kongresi'nin hazırlıkları devam etmekteydi. Mazhar Müfit Bey, Kongre öncesinde Erzurum halkı ile görüşmeler yaparak, onların vatan müdafaası ile ilgili düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır. 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan heyet içinde yer alan Mazhar Müfit Bey, onunla ilk defa burada tanışmıştır. İlk karşılaşmalarında Mustafa Kemal Paşa Mazhar Müfit Bey'e İstanbul'a gitmeyerek tutuklanmaktan kurtulduğunu ve vatan hizmetinde kendisine ihtiyaç olduğunu belirterek, yerinde bir karar alıp Erzurum'a gelmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir²². Erzurum Kongresi toplanması arifesinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Kongre'nin güvenliğini sağlamak görevini üstlenmiştir. 23 Temmuz 1918'de çalışmalarına başlayan Erzurum Kongresi'ndeki yeri hakkında net bir bilgi olmamakla beraber, Kongrenin ilk toplantısına katılmıştır²³. Delege olarak değilse de Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında bulunmuş²⁴ ve kendisine yardımcı olmuştur.

Kongre çalışmalarına devam ederken Sadrazam Damat Ferit Paşa, Erzurum'daki mülki ve askeri erkâna gönderdiği bir telgraf emriyle Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Kanun-ı Esasî'ye aykırı hareket ettikleri iddiasıyla tutuklanmalarını istemiştir²⁵. Tutuklanması istenenler arasında Mazhar Müfit Bey de bulunmaktadır. Mazhar Müfit Bey'in Erzurum'da "*ihtilalcilerle*" birlikte hareket ettiği, tehcir meselesindeki tutumu yanında Bitlis valiliği sırasında hükümete karşı halkı kandırıp binlerce silahlı çete oluşturarak, Devlet ve millete karşı ihtilale kalkıştığı gerekçesiyle divan-harpte yargılanmasına karar verildiği ve kaçmasına imkân verilmeden tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir²⁶. O sırada Erzurum valiliğini vekâleten yürüten ve Milli Mücadele taraftarı olan Kadı Hurşit Efendi, tutuklanma emirlerini yerine getirtmemiştir²⁷. Aslında Mazhar Müfit Bey'in Bitlis valiliğine tayini 1918 başlarındadır. 1915 yılı Nisan sonlarında başlayan tehcir uygulaması, 1916 Şubatı'nda bitirilmiş²⁸. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra da Bitlis'ten ayrılarak, Erzurum'a gitmesi hasebiyle Mazhar Müfit Bey'in burada tehcirle alakalı bir faaliyeti olduğunu söylemek mevcut kaynaklar ölçüsünde mümkün değildir. Ayrıca Mazhar Müfit Bey, Tehcir Kanunu'nun uygulandığı dönemde Balıkesir Mutasarrıfı idi. Batı Anadolu bölgesinde geniş çaplı bir tehcir uygulaması da söz

22 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.25-26.

23 N. Yavuz, *a.g.m.*, s.119.

24 Mazhar Müfit Bey bu sıradaki faaliyetlerini şu sözlerle dile getirmiştir: "*Karargâhımızın umur ve hususatından daire müdürlüğüne ve hatta tabir caizse vekilharçlığına kadar hemen her şeyi ile de ben meşgul oluyordum*" M. M. Kansu, *a.g.h.* s.97.

25 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.86.

26 *Son Telgraf Gazetesi*, 2 Nisan 1948, s.2.

27 *Son Telgraf Gazetesi*, 3-4 Nisan 1948, s.2.

28 Yusuf Halaçoğlu, "Ermenilerin Suriye'ye Nakli: Sürgün mü Soykırım mı?", www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/01.pdf (Erişim:01.03.2015), s.15.

konusu değildir. Burada terör örgütlerine üye olduğu tespit edilenler dışındaki Ermeniler tehcir edilmemiştir²⁹. 30.04.1916 tarihinde Balıkesir'deki Ermenilerin mutasarrıflık sınırlarındaki köylere nakli emrinin verilmesi³⁰, Balıkesir'de yaşayan Ermeni nüfusun göç ettirildiğini ancak liva sınırları dışına gönderilmediklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla Mazhar Müfit Bey'in suçlanmasını gerektiren bir durumun varlığı şüphelidir.

Mazhar Müfit Bey, Erzurum Kongresi esnasında oluşturulacak Heyet-i Temsiliye üyelerinin seçimi hususundaki tartışmalar esnasında, yetkin isimlerin bulunması halinde, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Heyet-i Temsiliye içinde yer almalarını gerekli görmediğini ancak bu görevi layıkıyla yapacak kimseler olmadığı takdirde her ikisinin de heyette bulunmaları gerektiği fikrini savunmuştur³¹. Neticede Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye başkanı olurken; Rauf Bey de üye olarak yer almıştır. Milli Mücadele'nin önemli mihenk taşlarından biri olan Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919'da sona ermiştir. Böylece Milli Mücadele yolunda büyük bir aşama kaydedilmiş ve milli ölçekte katılımın amaçlandığı Sivas Kongresi'nin toplanabilmesi için hazırlıklara hız verilmiştir.

29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa ve Mazhar Müfit Bey'in de aralarında olduğu heyet, 2 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a varmış, burada törenlerle karşılanmıştır³². Sivas Kongresi, gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından 4 Eylül 1919 günü toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile beraber Kongre'nin toplanacağı Sivas Lisesi binasına gelen Mazhar Müfit Bey, bina girişinde Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey arasında yaşanan kısa bir gerilime şahit olmuştur³³. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey arasındaki mesele Kongreye başkanlık etme ve manda meselesidir. O sırada Rauf Bey ve Bekir Sami Bey gibi bir grup arkadaşı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığına sıcak bakmamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Kongre'nin açılış konuşmasını³⁴ yaptıktan sonra ilk sözü alan İstanbul delegesi İsmail Fazıl Paşa, kongre başkanlığının birer gün ya da birer hafta sırayla ve temsil ettikleri yerlerin baş harfine göre tespit edilen farklı delegeler tarafından yapılmasını önermiştir. İsmail Fazıl Paşa'ya göre bu yol tercih edildiği

29 Y. Halaçoğlu, a.g.m., s.12,18. Eserde 1914 tarihinde Balıkesir'de 8. 700 Ermeni varken, 1919'da tespit edilen Ermeni nüfusu, 9.000 olarak gösterilmektedir. Bu bilgiye göre Balıkesir'deki Ermeni nüfusu azalmamış aksine artmış görülmektedir.

30 Davut Kılıç, "1915'te Tehcir Edilmeyen Ermeniler", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri II, (20-21 Nisan 2002)*, Ankara 2003, s.114.

31 *Son Telgraf Gazetesi*, 9 Nisan 1948, s.2.

32 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.82..

33 Mazhar Müfit Kansu, bu sahneyi şöyle anlatmaktadır; "Kongre açılışına 5 dakika kala, Mustafa Kemal Paşa da kongre mahallini şerefletirmişlerdi. Paşa'ya ben ve Hüsrev Sami Bey (eski Kars milletvekili) refakat ediyorduk. Kongre salonundan içeriye girerken Rauf (Orbay) Bey'le Paşa arasında saniyelerle ölçülebilen bir konuşma oldu. Aramızda iki metrelik mesafe vardı. Rauf Bey'in ne söylediğini işitememiştim. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı kısa ve sertti: Bekir Sami Bey'in evinde verdiğiniz kararı bana mı tebliğ ediyorsunuz?" M. M. Kansu, a.g.h., s.211-212. ; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s.73-74. ; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yay. Haz. Taha Mazman, Toplumsal Çözüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2009, s.95.

34 Konuşma metni için bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1974, s.97-98.

takdirde Kongre'ye şahsiyet karışmayacaktı. Aslında o da böylece Mustafa Kemal Paşa'nın daimi kongre başkanı olmasının önüne geçmek istemiştir³⁵. Ancak bu öneri reddedilmiş ve başkanlık meselesi oya sunulmuş, neticede üç olumsuz oya karşılık Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına seçilmiştir³⁶.

Sivas Kongresi'nde gündemi meşgul eden bir diğer mesele, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketini baltalamak isteyen başta İngilizler ve İstanbul Hükümeti olmak üzere özellikle İstanbul basınının bazı temsilcileri tarafından yapılan bu hareketin bir İttihat ve Terakki organizasyonu olduğu propagandalarının önlenmesi hususudur. Milli harekete karşı kamuoyu üzerinde olumsuz sonuçlar doğuran bu türden faaliyetlerin önüne geçmek için bulunan çözüm, bir yemin metni oluşturulması ve Kongre delegelerin bu metni okuyarak yemin etmeleridir. Metnin içeriği konusu, uzun tartışmalara neden olmuş, asıl amacın vatanın kurtuluşu olduğu ve bu hedefe ulaşınca kadar parti faaliyetlerinden uzak durulması gerektiği vurgusu yapılmıştır³⁷. Yemin metninin belirlenmesi sırasındaki tartışmalara katılan Mazhar Müfit Bey, bu dönemde en önemli amacın millet ve devleti kurtarmak olduğundan kimsenin şüphe duymaması gerektiği fikriyle yemin meselesine gerek olmadığını savunmuştur. Özellikle *"İttihat ve Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışmayacağıma"* cümlesine karşı çıkmıştır. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faal bir üyesi olan Mazhar Müfit Bey, *Cemiyet menfaatleri için her zaman ve her yerde çalışacağına* dair yemin etmiş ve bu doğrultuda faaliyet göstermişti. Yemin etmemek fikrinde sabit olan Mazhar Müfit dışındaki tüm delegeler, oluşturulan metni³⁸ okumak suretiyle Kongre katılımcıları huzurunda yemin ederken; Mazhar Müfit Bey yemin etmeyen tek kişi olmuştur³⁹. Bu tutumuna rağmen, Mazhar Müfit Bey'in vatan müdafaası hususunda şüpheye yer vermeyen duruşu ve samimiyetinden dolayı kongre faaliyetlerine devam etmesine karşı çıkan olmamıştır. Mazhar Müfit Bey, hayatı boyunca da bu çizgisini sürdürmüş, doğru bildiği konularda tutarlı bir duruş sergilediği gibi, mütevazı ve samimi davranışlarıyla çevresindeki insanlara güven veren bir şahsiyet olmuştur.

Mazhar Müfit Bey'in, Sivas Kongresi'nde hangi ili temsil ettiğine dair farklı bilgilere rastlanmaktadır. Ankara'dan sadece bir delegenin katılımı nedeniyle Mazhar Müfit Bey'in de Ankara delegesi sayılması hakkında bir belge bulunmakla beraber⁴⁰, Hakkâri delegesi olarak katıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır⁴¹. Ancak Mazhar Müfit Bey, Kongre'de verdiği tekliflerin çoğunda Denizli Delegesi,

35 S. Tansel, *a.g.e.*, s.99.

36 Z. Sarıhan, *a.g.e.*, s.85.

37 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.218-219.

38 Yemin metni şöyledir: *"Saadet ve selâmeti vatan ve milletten başka hiç bir maksadı şahsi takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut fruku siyasiyeden hiç birinin emeli siyasiyesine hâdim olmayacağıma vallahi, billâhi"*, Emine Kısıklı, "Sivas Kongresinin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, C.1, S.1, Ankara 1988, s.34.

39 M. M. Kansu, *a.g.h.*, s.219-220.

40 Kongreye, Ankara'dan sadece bir delegenin katılımı nedeniyle, Mazhar Müfit Bey'in ikinci bir murahhas olarak seçildiğine dair bir yazının Sivas Kongresi Riyasetine gönderilmesi isteğini bildiren ve 3. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey tarafından 20. Kolordu Kumandanlığına gönderilen 04.09.1335 tarihli yazı. Bkz. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K:302, B:66, s:1.

41 N. Yavuz, *a.g.e.*, s.33.

bazılarında da Denizli ve Aydın delegesi sıfatıyla kayıtlara geçmiştir⁴². Öte yandan Mazhar Müfit Bey'in Denizli delegelerinden Başağazade Yusuf Bey tarafından düzenlenen özel bir listede Denizli delegesi olarak gösterilmesi ve isminin karşısını imzalaması⁴³ kendisinin belki de Denizli delegesi sıfatıyla hareket etmeyi tercih ettiğini düşündürmektedir. Kongrede oldukça etkili bir faaliyet gösteren Mazhar Müfit Bey, Kongrenin Tüzüğü ve Beyannamesinin hazırlanmasında görev aldığı gibi, görüşmelerde de usul ve ele alınan meseleler hakkında görüşlerini belirtmek suretiyle katkılarda bulunmuştur.

Mazhar Müfit Bey Erzurum'da seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında yer almamasına rağmen, Sivas Kongresi'nde belirlenen yeni Heyet-i Temsiliye üyelerinden birdir⁴⁴. Erzurum'da olduğu gibi burada da mali işlerle ilgilenme görevini üstlenmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri ve Heyet-i Temsiliye'nin faaliyet merkezinin seçimi meselesi gündeme alınmıştır. 16-29 Ekim 1919 tarihinde Sivas'ta toplanan Komutanlar ve Heyet-i Temsiliye'nin 16 Kasım 1919 tarihli ikinci celsesinde⁴⁵ ele alınan Meclis'in toplanma yeri hususunda her türlü sakıncaya rağmen İstanbul'un uygun olacağına karar verilmişti. Heyet-i Temsiliye'nin merkezi konusunda ise İstanbul ve diğer bölgelerle ulaşım ve iletişim açısından en uygun yer olması ve milli teşkilatlanma bakımından güçlü olması hasebiyle Ankara'da karar kılınmıştır. 18 Aralık 1919'da Sivas'tan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit Bey ve arkadaşları 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya ulaşmışlar⁴⁶ ve burada büyük bir törenle karşılanmışlardır.

Mazhar Müfit Bey son Osmanlı Meclisi'nde Hakkâri milletvekili olarak yer almıştır. Ancak Meclis-i Mebusan'ın açıldığı 12 Ocak 1920 tarihinde henüz Ankara'da bulunmaktaydı ve Heyet-i Temsiliye'nin mali işlerini yürütmekteydi. Mazhar Müfit Bey, Ankara'ya gelen Arif Bey'e hesap işlerini devrettikten sonra o sırada Ankara'da bulunan İsmet Paşa ile birlikte İstanbul'a gitmiştir⁴⁷. Mazhar Müfit Bey, dört yıl önce İstanbul'da bıraktığı ve maddi zorluklar içinde bulunduğu ailesini kısa bir ziyaretten sonra, Meclis çalışmalarına dâhil olmuştur. Meclis-i Mebusan'da Bütçe Encümeninde yer almıştır. Ancak Meclis'in Sivas ve Ankara'da

42 Recep Toparlı, *Sivas Kongresinin Tutanakları*, 2. Baskı, Çığır Ofset Matbaa, Sivas 2010, s.41, 96.

43 Listenin tamamı için bkz. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, C.2, Ankara 1969, s.230-231. Mazhar Müfit Bey'in katılımı hususundaki çelişkilerin kaynağı, resmi olarak kayıtlara geçişi ile gayri resmi olarak kayıtlara geçişi arasında bulunan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Mazhar Müfit Bey'in Erzurum Kongresi'ne katılımı ile ilgili de aynı çelişkili durumlar ortaya çıkmaktadır. Resmi katılımı hususunda bir iddiada bulunmak yanlış olsa dahi Mazhar Müfit Bey'in Erzurum Kongresi'ne Hakkâri temsilcisi ve Bitlis Valii Sabıkı olarak katıldığı, Sivas Kongresi'ndeki belgelere de gayri resmi olarak Hakkâri ve Denizli temsilcisi olarak imza atmış olabileceği, ancak resmi olarak Ankara temsilcisiymiş gibi kayıtlarda gösterilmiş olması ihtimali söz konusudur. İlgili durum bu şekilde açığa kavuşturulabilir.

44 Sivas Kongresi'nin 11 Eylül 1919 günü yapılan seçimle Heyet-i Temsiliye'ye seçilen yeni üyeler arasında Mazhar Müfit Bey dışında Kara Vasıf (Miralay Vasıf Bey), Hüsrev Sami Bey, Hakkı Behiç Bey, Ömer Mümtaz Bey ve Ratıpzâde Mustafa Efendi bulunmaktadır. Bkz. Uluğ İğdemir, (Hazırlayan), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, TTK Yay. Ankara 1989, s.XII; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.I, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s.498-499.

45 U. İğdemir, *a.g.e.*, s.6-117.

46 Z. Sarıhan, *a.g.e.*, s.295. Ankara'daki karşılama töreni ve ilk temaslar için bkz. Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara 1989, s.49-62.

47 M: Kansu, *a.g.h.*, C.II, s.534.

kararlaştırıldığı üzere faaliyet göstermemesi ve Müdafaa-ı Hukuk Grubu yerine kurulan Felah-ı Vatan Grubu ile hükümet arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle durumdan pek de memnun değildir. Bu dönemde Meclis zabıtlarında adının geçtiği tek faaliyeti, Çorum ve Sivas milletvekilleri tarafından hazırlanarak Dâhiliye Nezaretine verilen ve kendisinin de katıldığı taşradaki öğretmenlerin maaşlarının ödenmemesi hakkındaki soru önergesi dolayısıyla yaptığı konuşmadır⁴⁸. Mazhar Müfit Bey'in Son Meclis-i Mebusan'ın en önemli faaliyeti olan ve Erzurum ve Sivas Kongresi'nde kararlaştırılan Misak-ı Milli üzerine yapılan görüşmeler ve kabul edildiği tarih olan 28 Ocak günü Meclis'te bulunduğu dair bir bilgi olmamakla beraber, Misak-ı Milli'nin ilan edildiği 17 Şubat'ta artık Meclis'te olduğunu söyleyebiliriz. Zira Mazhar Müfit Bey'in milletvekilliği, 29 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan (2. Şube) tarafından incelenip kabul edildikten sonra 31 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan Riyasetine sunulurak onaylanmıştır⁴⁹.

Burada Mazhar Müfit Bey'in hatıraları dışında herhangi bir yerde rastlanılmayan ancak padişah Vahdettin'in o dönemde Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye hakkındaki kanaatini ortaya koyan bir gelişmeden bahsetmek yerinde olacaktır. Meclis-i Mebusan'da görüşmeler devam ederken, Mazhar Müfit Bey Padişah tarafından saraya davet edilmiştir. Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile bu davete icabet ederek padişahla görüşmüştür. Padişah Vahdettin, *"Heyet-i Temsiliye benim tacı saltanatımın pırlantalarıdır. Allah sizden razı olsun, vatan ve milleti ve saltanatı ve hilafeti kurtardınız"* dedikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelip gelmeyeceğini sorarak onunla görüşme dileğinde olduğunu belirtmiştir. Daha önceki yaşananlar nedeniyle Padişahı samimi bulmayan hatta için için ona kızan Mazhar Müfit Bey, Padişah'ın *"Beyefendi, düşmandan memleketimizi kurtarmak için ne gibi bir çare düşünüyorsunuz?"* sorusu üzerine kendisinin Anadolu'ya geçmesinin meseleyi çözeceğini zira halkın padişahı başında görmesi halinde topyekûn mücadeleye katılacağını buna da kimsenin karşı koyamayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Padişah'ın *"Beyefendi, ecdadı izamının payitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?"* sözleriyle gösterdiği tepki üzerine Mazhar Müfit Bey'in *"Hayır milletin ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ecdadı izamınız gibi milletin başına geçmenizi teklif ediyorum."* cevabından sonra Padişah görüşmeyi bitirmiştir⁵⁰. Bu konudaki tek kaynak olan ve Mazhar Müfit Bey'in yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarındaki bilgiyi doğru kabul etmemiz halinde; Padişahın her ne kadar karşı gibi görünse de aslında milli hareketten olumlu bir beklenti içinde olduğunu söyleyebileceğimiz gibi, Mazhar Müfit Bey'in de Padişaha karşı saygısını bozmadan ancak her zaman olduğu gibi burada da açık sözlü ve cesur bir duruş sergilediğini de ifade etmemiz gerekir.

O dönemde Kuvayı Milliye, Batı cephesinde Yunan ordusuna karşı mücadele ederken, Güney cephesinde de Fransız ve Ermeni kuvvetlerine karşı direnişini sürdürmekteydi. İtilaf Devletlerinin bu tür mücadelelerin engellenmesi yönündeki baskıları karşısında Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmiş, yerine geçen Salih Paşa

48 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (26.02.1920), Dönem 4, Bileşim 14, C.I, s. 218-220.

49 F. Çoker, a.g.e., s.462.

50 M. M. Kansu, a.g.h., C.II, s.539-540 ; C. Özgül, a.g.e., s.130-132.

Hükümeti de aynı şartlar altında çalışmaya başlamıştı. Bir taraftan da İstanbul'un resmen işgali konuşulmaya başlanılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması tehdidi karşısında milletvekillerinin vakit kaybetmeden Ankara'ya gelmelerini bildirmişti⁵¹. Ancak aynı zamanda Heyet-i Temsiliye üyesi olan Rauf Bey, Meclis'i terk etmeyip, İngilizlerin millet iradesini yok sayan icraatlarını medeni dünyaya göstermenin Milli Mücadele'nin seyri bakımından olumlu olacağı düşüncesindeydi. Mazhar Müfit Bey, bu konuda onunla aynı fikirde olsa da Ankara'ya gitmeye karar vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın emrine göre hareket etmeyi tercih etmiştir. 16 Mart 1920 günü İstanbul işgal edilmiş, ardından da Meclis İngilizlerce basılarak Rauf Bey ile Vasıf (Kara) Bey'i tutuklanmış ve Malta'ya sürgün edilmiştir. Ankara'ya gitmek için bir yol arayan Mazhar Müfit Bey, Fransız sefaretî memurlarından Mösyö Marcel'in yardımıyla, Fransızca isimli bir pasaport ve bir Fransız vapuruyla İstanbul'dan ayrılmış, oldukça meşakkatli bir yolculukla Beyrut'a gitmiştir. Buradan Mersin – Taşucu, Karaman üzerinden Ankara'ya gelmiştir⁵².

Mazhar Müfit Bey Ankara'ya geldiğinde Büyük Millet Meclisi yaklaşık bir hafta önce açılmıştır. Mazhar Müfit Bey 1 Mayıs 1920 günü Hakkâri milletvekili olarak Meclis faaliyetlerine başlamıştır⁵³. Birinci yasama yılında Birinci Şube, Bütçe ve Bayındırlık Komisyonları azalığı ve reisliği; İkinci yasama yılında Beşinci Şube, İçişleri Komisyonu azalığı ve reisliği, Üçüncü ve Dördüncü yasama yıllarında Bütçe Komisyonu sözcülüğü ve reisliğinde bulunmuştur⁵⁴. Mazhar Müfit Bey, Birinci Meclis'te ağırlıklı olarak bütçe komisyonlarında görev almıştır.

Mazhar Müfit Bey, Milli Mücadele döneminde milletvekilliği yanında bazı önemli görevler de üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Meclis çalışmalarına katıldıktan hemen sonra üç ay süreyle Elazığ valiliği yapmıştır⁵⁵. Sakarya Savaşı'nın en kritik günlerinde Meclis'in Kayseri'ye taşınması meselesinin gündeme gelmesi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından gereken inceleme ve hazırlıkları yapması için buraya gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Kayseri halkının topladığı yardımları cepheye göndermiştir. Bu dönemde üstlendiği bir başka görev de Kayseri, Yozgat, Niğde ve Kırşehir bölgesini içine alan Yozgat istiklal Mahkemesi üyeliğidir. 24 Eylül 1920'de atandığı görevi, 23 Temmuz 1922 tarihinde sona ermiş⁵⁶, Meclis'teki görevine dönmüştür.

Mazhar Müfit Bey, bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği birçok önemli görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Ancak fikir ayrılığına düştükleri de olmuştur. Büyük Millet Meclisi toplandıktan sonra Mazhar Müfit Bey'in de içinde bulunduğu bazı milletvekilleri Heyet-i Temsiliye'nin kaderi hakkında bir karar verilmesini istemişler ise de Mustafa Kemal Paşa o an için bu konuyu gündeme getirmek istememiştir. Farklı düşünmesine rağmen Mazhar Müfit Bey de Mustafa

51 Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander), 19. Baskı, İstanbul 2007, s.249.

52 M. M. Kansu, *a.g.h.*, C.II, s.558-559,565.

53 F. Çoker, *a.g.e.*, s.462.

54 Aynı yer.

55 H. Denizli, *a.g.e.*, s.134.

56 F. Çoker, *a.g.e.*, s.462.

Kemal Paşa'nın isteğini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır⁵⁷. Hâlbuki Mazhar Müfit Bey, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasından sonra Heyet-i Temsiliye 'ye ihtiyaç kalmadığı fikri gündeme geldiği sırada buna şiddetle karşı çıkmıştır⁵⁸. Zira Meclis-i Mebusan'ın ve hâlihazırdaki hükümetin akibetinden emin olmadığı gibi, Milli Mücadeleyi yürütme kabiliyetinin de olamayacağı fikrindeydi. Ancak Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra artık Heyet-i Temsiliye hakkında bir karar verilmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Mazhar Müfit Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın istemesine karşı yerine getirmediği diğer bir husus da Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Aralık 1920'de kendisini Adliye vekilliğine aday göstermesine rağmen konunun uzmanı olmadığını gerekçe göstererek, Meclis'te kendisine oy verilmesini istememesi ve aday olmadığını açıklamasıdır⁵⁹.

I. Meclis'te Tesanüt Grubu'nun idare heyetinde yer alan Mazhar Müfit Bey, hükümet ve grup arasındaki ilişkileri düzenleme görevini üstlenmiştir. Daha sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu üyesi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu dönemde on beşi gizli celsede olmak üzere yüz seksen altı konuşma yaparak, Meclisin en aktif üyelerinden biri olmuştur.

B. Mazhar Müfit Kansu'nun Denizli Milletvekilliği ve Faaliyetleri

Milletvekilliğine Hakkari'yi temsilen başlayan Mazhar Müfit Bey, TBMM'nin II., III., IV. ve V. dönemlerinde Denizli'yi temsil etmiştir. Mazhar Müfit Bey'in Denizli ile bağı konusunda burada doğması ve Sivas Kongresi Denizli delegelerinden Yusuf Bey'in oluşturduğu delege listesinde Denizli delegesi olarak kaydedilen isminin karşısını imzalaması dışında bir işaret olmamasına rağmen, "*Denizli milletvekili Mazhar Müfit Kansu*" olarak bilinmektedir. Bu konuda uzun yıllar Denizli'yi temsil etmesi de etkindir denilebilir. Kansu, aşağıda sunulan örnek faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere dört dönem sürdürdüğü Denizli milletvekilliği sırasında da çok aktif bir siyaset adamı portresi çizmiştir.

1. Mazhar Müfit Kansu'nun II. Dönem (1923-1927) Meclis Faaliyetleri

Mazhar Müfit Bey, 1923 seçimlerinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Grubu adına aday olduğu Denizli'den 502 oy alarak, ili temsil eden beş milletvekilinden biri olmuştur⁶⁰. 12.08.1923'te mazbatasını onaylanarak Meclis çalışmalarına başlamıştır. Mazhar Müfit Bey, 11.08.1923-26.06.1927 tarihleri arasındaki II. Dönem Meclis faaliyetlerinde Muvazene-i Maliye, Tetkiki Hesabat, Divanı Muhasebat, Memurin Muhakemat ve Hariciye Komisyonlarında görev almıştır⁶¹. Meclis Kürsüsünde yüz iki konuşma yapmıştır. Ayrıca Hariciye Vekâletine yönelttiği farklı konularda üç sorusu, Maarif Vekâletine, Maliye

57 M. M. Kansu, *a.g.h.*, C.II, s.580.

58 C. Özgül, *a.g.e.*, s.140-141.

59 *TBMM Zabıt Ceridesi* (16.12.1920), Dönem 1, Birleşim 115, C.6, s.393.

60 Diğer Milletvekilleri; Kazım Samanlı (501 oy almıştır), Ali Haydar Öktem (488 oy almıştır), Necip Ali Küçüka (501 oy almıştır), Yusuf Başkaya (503 oy almıştır) *TBMM Milletvekilleri II. Dönem Seçim Mazbatasını*, TBMM Arşivi, Sicil No: 485, 486, 487, 110.

61 Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, s.233.

Vekiline ve Mübadele İmar ve İskân Vekâletine de birer sorusu bulunmaktadır. Farklı konularda beş takrir ve bir teklif sunmuştur.

Mazhar Müfit Bey, oldukça faal, genellikle eleştirilerini dozunda tutan, zarif ve nüktedan kişiliğiyle Meclis'in renkli simalarından biri olmuştur. Birçok farklı konuda söz almış, yerinden ya da kürsüde düşüncelerini dile getirmiştir. Yoğun olarak dış politika meseleleriyle ilgilenmiş ve fikirlerini ortaya koymuştur. Bu alandaki konuşmaları genellikle Türk-Yunan ilişkileri üzerinedir. Zira söz konusu dönemde Lozan Antlaşması'nın uygulanması esnasında iki devlet arasında yaşanan sorunlar, meclis ve hükümeti bir hayli meşgul etmekteydi. Özellikle 30 Ocak 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Türkiye'deki İstanbul dışında yaşayan Rumlarla, Yunanistan'daki Batı Trakya dışındaki Türklerin değişimini öngören *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi*'nin⁶² uygulanmasından kaynaklanan birçok sorun yaşanmaktaydı. Mübadillerin iskân yerlerine taşınmaları, mallarının durumları, beslenme ve sağlık sorunlarının çözülmesi gibi her türlü işlerini yürütmek üzere 13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştu⁶³. Ancak mübadillerin problemlerini çözmek mümkün olamamıştı. Bütçe yeterli olmadığı gibi bakanlar da kısa sürelerle görevde kalmıştı⁶⁴. 30.10.1924 tarihinde Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin mübadiller ve diğer göçmenlerin o günkü durumu hakkında meclisi bilgilendirmesi üzerine konuyla yakından ilgilenen Mazhar Müfit Bey de söz almıştır. Kansu, konuşmasında⁶⁵ Vekâletin bütçesinin yetersiz olması nedeniyle göçmenlerin problemlerini çözmekte yetersiz kaldığını, aslında yeterli mesai de sarf edilmediğini iddia etmiştir. Artık mübadele meselesinin çözülmesi için gerekenin yapılmasını, eğer istenen seviyede çalışmıyorsa Vekâletin kaldırılmasını istemiştir. Eleştirilerinde genel olarak itidal gösteren Kansu, bu konuşmasında da Yunanistan'daki benzer kurumun daha fazla bütçesi olmasına rağmen, orada da aynı sorunların yaşadığını belirterek yapıcı eleştiride bulunmuştur. Söz konusu konuşmalardan kısa bir süre sonra 11 Aralık 1924'te Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı kaldırılmıştır.

Mazhar Müfit Bey, Sözleşme'nin Türklerin Yunanistan'daki malları ile ilgili hükümlerine uymayan Yunanistan Hükümeti'nin tutumu hakkında 13 Aralık 1924 tarihinde Hariciye Vekâlet'ine bir soru yöneltmiştir⁶⁶. Ancak gündeme alındığı tarihlerde tarafların mecliste bulunmamaları nedeniyle soru gündemden düşmüştür.

10.12.1924 tarihinde Türkiye'nin Yunanistan ve Romanya ile bir anlaşma imzalayacağı konusunda o günlerde gazetelerde yer alan bilginin doğru olup

62 Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, C.II, Takım 2, İstanbul 2001, s.82 vd.; N. Yücel Mutlu, *Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara 2005, s.15,93-94. Mübadele konusunda geniş bilgi için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç,(1923-1925)*, İstanbul 2003.

63 Arı, *a.g.e.*, s.22-31.

64 20.10.1923-06 03,1924 tarihleri arasında Mustafa Necati Bey'in yaklaşık dört buçuk aylık Vekâletinden sonra bu tarihte Mustafa Celal Bey, 7 Temmuz'a kadar vekâlet etmiş, son vekil Refet Bey ise bu tarihten vekâletin kaldırıldığı tarihe kadar bu görevi yürütmüştür. Mesut Çapa, "Cumhuriyetin İlk Mübadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey", *Mustafa Necati Bey Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991*, Ankara 1991, s.69.

65 *TBMM Zabıt Ceridesi (30.10.1924)*, Dönem 2, Birleşim 49, C.9, s.101-104.

66 *TBMM Zabıt Ceridesi (18.12.1924)*, Dönem 2, Birleşim 23, C.11, s.168.

olmadığını⁶⁷ şifahi olarak sormuştur. Soruyu 13 Aralık'ta cevaplayan Hariciye Vekili Şükrü Kaya, Türk Yunan ilişkilerinin o güne kadarki safhasını özetledikten sonra Yunanistan'daki Müslümanların haklarını korumak için hükümetin elinden geleni yapmaya çalıştığını, aradaki sorunların aşılmasından sonra her iki devletle de böyle bir anlaşmanın yapılabileceğini belirtmiştir⁶⁸. Bunun üzerine Mazhar Müfit Bey söz alarak, Yunanistan'ın anlaşmayı hiçe saydığını, Batı Trakya Türklerinin mallarını ellerinden almakla yetinmeyip onlara zulmettiğini, Türkiye'yi izledikleri "oynak siyasetle" oyalamaya çalıştıklarını, Yunanistan ile bir anlaşma yapılmasını istemediğini oldukça hararetli bir şekilde ifade etmiştir⁶⁹. Ona göre Türkiye de Yunanistan'ın Müslüman halka davranışına misillemede bulunmalıydı. Ancak ilerleyen günlerde aynı konudaki söylemlerinde hukuki yoldan ayrılmamak gerektiğini savunacaktır. 24.12.1924 tarihinde Mübadele Sözleşmesinde yer alan taşınmaz malların tasarrufuna dair hükümlerin uygulanma zamanı konusunda sözlü bir soru sorarak⁷⁰, konu hakkında Yunanistan'ın anlaşmaya uymayıp, Türklere zulmettiğini, buna karşı Türk milletinin *kıyama karşı kıyamla* cevap veremeyeceğini ifade etmiştir. Bu konuda hükümetin de ihmali bulunduğu eleştirisiyle⁷¹ meselenin bütün milletin meselesi olduğunu ve gereken hukuki tedbirlerin alınarak, Türklerin hakkının korunmasını istemiştir. Ancak meseleyi yakından takip etmekten de vazgeçmemiştir.

Mübadele meselesinin hâlâ tam olarak halledilemediği günlerde 15.02.1926 tarihinde de Mazhar Müfit Bey'in yine aynı konu hakkında gelişmelerin hangi noktada olduğu ve ne gibi tedbirlerin alındığına dair Hariciye Vekâletine yönelttiği soru, bir türlü cevaplandırılmamıştır. Sorunun gündeme alınmaması ve sürekli bir sonraki celselere ertelenmesi üzerine Meclis hareketlenmiş, bazı milletvekilleri de ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Bunun üzerine Meclis Başkanlığı tarafından sunulan bazı sebeplerle Hükümetin bağlayıcı bir cevap vermek istemediği için sorunun gündeme alınmadığı gerekçesi, milletvekilleri tarafından kabul görmemiştir. Mazhar Müfit Bey'in cevap bulamayan sorusu, aylar sonra 3 Ağustos 1926 tarihinde Tevfik Rüştü Bey tarafından ele alınmış, ancak bu tarihlerde de önemli görüşmeler devam ettiğinden dolayı net bir bilgi vermek için görüşmelerin bitmesinin uygun olacağı belirtilmiştir⁷².

Mazhar Müfit Bey'in ikinci Dönem Meclis faaliyetleri arasında dış politika dışında ağırlıklı faaliyet alanlarından biri de eğitim kurumları ve eğitim camiasının sorunları olmuştur. Meslek hayatına öğretmen olarak başlaması ve bu alandaki idari görevlerinden edindiği tecrübe, onun eğitim-öğretim meselelerine hassasiyetle yaklaşmasına neden olmuştur. Öğretmenlerin maaşlarının zamanında

67 TBMM Zabıt Ceridesi (10.12.1924), Dönem 2, Birleşim 19, C.11, s.41.

68 TBMM Zabıt Ceridesi (13.12.1924), Dönem 2, Birleşim 21, C.11, s.127-128.

69 TBMM Zabıt Ceridesi (13.12.1924), Dönem 2, Birleşim 21, C.11, s.128.

70 TBMM Zabıt Ceridesi (24.12.1924), Dönem 2, Birleşim 26, C.11, s.235.

71 "... Buna Tevfik Rüştü Bey'in iki seneden beri kâh Lahay'de kâh Londra'da kâh Paris'te Eksindarisin bilmem kimin arkasında dolaşmasına göz yummamız lâkaydimize delâlet eder. Efendiler, bu meseleden dolayı bütün millet ve bütün matbuat elbette bununla meşgul olmakla mükelleftir." TBMM Zabıt Ceridesi (29.12.1924), Dönem 2, Birleşim 28, C.11, s.283-284.

72 TBMM Zabıt Ceridesi (08.03.1926), Dönem 2, Birleşim 68, C.23, s.104.

ödenmemesi nedeniyle Maarif Vekâletine 15.10.1923 tarihindeki bir sorusu⁷³ bu konuya gösterdiği hassasiyeti ortaya koyar mahiyettedir. Ayrıca okulların yapımı ve öğretmen tayinlerinde bütçenin iyi ayarlanması gerektiğini, ama planlı hareket edilmediğinden dolayı bu türden sorunlarla karşılaşıldığını ifade etmiştir. Mazhar Müfit Bey hükümeti eleştirirken yine yapıcı bir ifade kullanmış, eleştiri dozunu iyi ayarlamıştır.

Mazhar Müfit Bey'in eğitim alanındaki diğer bir faaliyeti de İstanbul'daki Darüleytamlarla⁷⁴ ilgilidir. Mazhar Müfit Bey'in de üyesi olduğu Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından İstanbul Darüleytamlarında ıslahat yapılması gerektiği ve burada yolsuzlukların yaşandığına dair iddiaların araştırılması amacıyla hazırlanan bir mazbata Meclise sunulmuştur. Söz konusu mazbatanın 8 Eylül 1923 tarihinde Meclis Genel kurulunda ele alınması üzerine söz alan Mazhar Müfit Bey, daha 1922 yılında Darüleytam müdürlerinden biri tarafından kendisine gönderilen bir mektup vesilesiyle konuyu araştırdığını, bu sırada birtakım eksik ve suiistimallerin olduğunu tespit ettiğini belirtmiştir. Bazı milletvekillerinin bütçeden Darüleytamlara ayrılan paranın layıkıyla kullanılmadığı eleştirisine de katılan Mazhar Müfit Bey bu kurumlara yıllık 500-600 bin lira ödenmesine rağmen herhangi bir gelişme görülmediğini iddia etmiştir⁷⁵. Darüleytamda bizzat yaptığı inceleme esnasında burada önceden marangozluk ve kunduracılık gibi zanaatların öğretildiği marangozhane ve kundurahane gibi imalathanelerin kapatıldığını, orada bakılan çocukların eğitimlerinden memnun olmadıkları gibi, geleceklerinden de endişe ettiklerini belirtmiştir⁷⁶.

Ayrıca şayet bu tür kurumlara ziyaret veya teftiş amacıyla gidilecekse ziyaretlerin önceden haber vermeden gerçekleştirilmesinin daha sağlıklı netice vereceğini, gerçekleri tespit etmekte daha etkili olacağını ümit ettiğini dile getirmiştir. Tartışmalar sonunda Darüleytam bütçesine 350 liralık avans tahsisi ile birlikte bu kurumlardan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin yetkili kılınmasına dair kanuna kabul oyu vermiştir⁷⁷. Aslında Darüleytamlar, TBMM tarafından görülen ihtiyaca binaen daha önce Maarif Vekâletine bağlıyken, Sıhhiye

73 Mazhar Müfit Bey'in sorusu ve Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in cevabı için bkz *TBMM Zabıt Ceridesi* (15.10.1923), Dönem 2, Birleşim 36, C.2, s.674; *TBMM Zabıt Ceridesi*, (12.11.1923), Dönem 2, Birleşim 52, C.3, s.349.

74 Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar", *History Studies*, C.4, S.1, 4.1.2012, s.399-417. http://www.historystudies.net/Makaleler/1471425277_20-Ersin%20M%C3%B0cezzino%C4%9Flu.pdf Darüleytamlar, Osmanlı Devleti'nin sosyal kurumlarından biridir. Şehit çocukları başta olmak üzere öksüz ve yetim çocukların bakıldığı, eğitilerek hayata hazırlandığı kurumlardır. Cumhuriyet döneminde 1926'da kabul edilen 931 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Bkz. Doğan Çağlar, "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.2, S. 15, 1989, s.1-2. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/512/6278.pdf> (Erişim: 01.03.2015)

75 *TBMM Zabıt Ceridesi* (08.09.1923), Dönem 2, Birleşim 15, C.2, s.452,462.

76 Mazhar Müfit Bey bu konuda kendisiyle sorunları konuşmak isteyen ancak çekindiği için mektupla ulaşan bir kız çocuğu tarafından yazılan şu sözleri okuyarak sorunu anlatmaya çalışmıştır. "Biz bu darüleytama girdik. Güzel. Fakat tahsil derecemiz nedir? İdadi derecesinde bir tahsil yok ki idadi mezunu denilsin. Sanat yok ki çıktığımız zaman sanatkârdır denilsin. Bu darüleytamlardan çıkınca ne olacağız? Ne idadi tahsili var, ne bir sanat var. İstikbalimiz nasıl olacak? Bu mektepten çıkınca hayatı nasıl kazanacağız?", *TBMM Zabıt Ceridesi* (08.09.1923), Dönem 2, Birleşim 15, C.2, s.463.

77 *TBMM Zabıt Ceridesi* (08.09.1923), Dönem 2, Birleşim 15, C.2, s.480.

ve Muaveneti İc̄timaiye Vekâletine bağlanmıştı. Ayrıca söz konusu kurumların işleyişinde ortak bir yönetmelik oluşturulması gerekli görülerek, 5 Aralık 1922'de 2042 sayılı *Darüleytamlar Yönetmenliği* çıkarılmıştı⁷⁸. Konunun hala gündemi işgal ediyor olması, dönemin bu önemli sosyal kurumlarındaki problemlerin hala çözülemediğini göstermektedir. Denetim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işletilemediği ve çocuklara ayrılan tahsisatın harcanmasında suiistimallerin olduğu gerçeğini dürüstçe ifade etmekten kaçınmayan Mazhar Müfit Bey, adil ve hassas karakterini bu konuda da ortaya koymuştur.

Mazhar Müfit Bey, hakkın zayı edilmesine karşı mücadele etmiş, her kim olursa olsun verdiği hizmetten hak ettiği karşılığı alması gerektiğini savunmuştur. Söz konusu hassasiyetine üyesi olduğu Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından Meclis'e sunulan bir layiha vesilesiyle de şahit olunur. Mazhar Müfit Bey, Milli Mücadele'de görev alıp, sonra terhis edilen ihtiyat subayları ve askeri öğrencilerin mağduriyetinin giderilmesi amacıyla üç ya da dörder aylık maaş ödenmesini öneren bu layihanın tartışıldığı sırada konuyu hak ve adalet noktasından ele almıştır. Meclisteki tartışmaların uzaması ve kararın gecikmesi ihtimaline karşı söz konusu kapsamdaki şahıslara önceden ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ödeme yapılması, hatta üç-dört aylık değil, altı aylık maaş ödenmesini önermiştir. Ancak önerisi kabul edilmemiş sonuçta Milli Mücadele'ye baştan itibaren katılanlara dörder aylık, Sakarya Muharebesinden sonra katılanlara da üçer aylık maaş ödenmesi kabul edilmiştir⁷⁹.

6 Kasım 1923 tarihinde Meclis'te Fransızların Adana'yı işgalleri sırasında halktan topladıkları para ve malların⁸⁰ nasıl kullanılması gerektiği meselesi ele alınmıştır⁸¹. Halk ve haktan yana tavrını her vesileyle gösteren Mazhar Müfit Bey, bu konuyla ilgili tartışmalar esnasında da yine aynı duruşu sergilemiştir. Mecliste konuyla ilgili iki görüş tartışılmıştır. Mazhar Müfit Bey'in de içinde bulunduğu bazı milletvekilleri toplanan para ve malların halka iade edilmesi gerektiğini savunurken; bir grup milletvekili ise paranın Adana Ziraat Mektebinin yapım ve onarımı için kullanılmasını istemiştir. Ancak Meclis tarafından Mazhar Müfit Bey'in karşı çıktığı ikinci öneri kabul edilmiştir.

Mecliste yaşanan kaymakamlara ödenecek maaş miktarlarının tespitinin Dâhiliye Vekâletine bırakılması⁸² tartışmaları esnasında söz alan Mazhar Müfit Bey, kaymakamların görev bölgelerinin şartlarına göre değil, kıdem ve ustalıklarına göre maaş almalarını istemiştir. Yani liyakatin esas alındığı bir yol izlenmesini

78 D. Çağlar, a.g.m., s.1-3. Bu tarihte taşrada Darüleytam bulunmuyordu. Zira idari ve ekonomik zorluklar nedeniyle 1917'de taşra darüleytamlarındaki çocuklar, himaye edecek aile ferdi varsa onlara teslim edilirken, kimsesi olmayan çocuklar İstanbul'daki Darüleytamlarda bakılmaya başlanmıştı. Ayrıca Milli Mücadele döneminde (10 Haziran 1921) Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuş; bakıma muhtaç olan çocukları bünyesinde barındırmaya başlamıştı. E. Müezzinoğlu, a.g.m., s. 407 vd.

79 Tartışmalar için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi* (18.19.1923), Dönem 2, Birleşim 38, C.1, s.749-750, 753-754.

80 Toplanan paralar için bkz. Uğurhan Demirbaş vd. (Yay. Haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922) III*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:66, Ankara 2003, s.59-61.

81 *TBMM Zabıt Ceridesi* (06.11.1923), Dönem 2, Birleşim 49, C.1, s.254-255, 258,285.

82 *TBMM Zabıt Ceridesi* (19.09.1923), Dönem 2, Birleşim 21, C.1, s.188-192.

isteyerek, yine hakkın hak edene verilmesinden yana olduğunu bir defa daha ortaya koymuştur.

Her vesileyle adaletin sağlanması gerektiğinin altını çizen Mazhar Müfit Bey, Belediyelerin alacakları vergilerle ilgili düzenleme yapan kanunu⁸³ da adil olmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Ona göre vergilendirme işi Belediye Meclislerine bırakılmalıdır. Bilhassa özel mesken ve otellerden alınan vergiler arasındaki farkın az olmasına itiraz etmiştir. İstanbul'daki Perapalas ve Tokatlayan otelleri üzerinden hareketle değeri aynı olan ev ve oteller arasındaki farkın dikkate alınmadan ve aynı değer üzerinden genelleştirilmesine karşı çıkmıştır. "Halk Hükümeti"⁸⁴ iddiasındaki bir hükümetin buna göre hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu kanun maddesi, Sivas milletvekili Halis Turgut Bey'in takririni ile tekrar ele alınmıştır. Bu aşamada yapılan düzenlemeyle evlere verilen vergilerle ticari işletmelerin vergilerinde değişiklikler yapılmış ancak Dâhiliye Vekilinin isteğiyle yeniden encümene gönderilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus, Mazhar Müfit Bey'in ısrarla yerel teşkilatların güçlendirilmesini istemesidir. Bu bakımdan vergilendirilen meskenin kullanım şekli ve amacı dikkate alınmadan değer ölçüsü üzerinden vergilendirilmesine karşı çıkarken, ticari işletmelerin kazanım oranı ölçüsünde vereceği vergi miktarının belediyeler tarafından tespit edilmesinin yerinde olacağını savunmuştur.

Aslında birçok konuda merkezin ağırlığından ziyade yerinden yönetimin güçlendirilmesinin millet menfaatine olduğu düşüncesindedir. Mazhar Müfit Bey'in Meclis konuşmalarında bu görüşünü değişik vesilelerle dile getirdiği görülmektedir. Konuşmalarında yerel teşkilatların ve görevlilerin yetkilerinin artırılmasını isteme nedenini verdiği somut örneklerle açıklamaya çalışmıştır⁸⁵. Ona göre merkez her şeye müdahaleden vazgeçmelidir zira günün ulaşım şartları denetim ve kontrolleri, meselelere zamanında müdahale etmeyi engellemektedir ve bu işlere ayrılan tahsisattan da tasarruf edilmelidir.

Mazhar Müfit Bey'in bu dönemdeki Meclis konuşmalarından biri de Osmanlı hanedanına karşı bakış açısını ortaya koyması bakımından söz etmeye değerdir. Hilafet meselesinin tartışıldığı 1924 yılının bütçe görüşmeleri sırasında hanedana ayrılan bütçe kalemine karşı çıkan Mazhar Müfit Bey, Milli Mücadele döneminde Padişah Vahdettin'in tutumundan örnekler vermiş ve bundan hareketle Osmanlı hanedanının tavrını genelleştirerek, keskin bir tavır almıştır⁸⁶. Nitekim Mazhar Müfit Bey'in konuşmasından yaklaşık dört gün sonra 3 Mart 1924 tarihinde Hilafet

83 Hükümet tarafından Meclise teklif edilen 49 maddelik kanun, tekrar düzenlenmiş bazı maddeleri kaldırılırken, bazı yeni maddeler de eklenmiştir. Genel hatlarıyla, vergi oranlarını ve kimden nasıl vergi alınacağını belirten maddelerden meydana gelmektedir. *TBMM Zabıt Ceridesi (12.02.1924)*, Dönem 2, Birleşim 100, C.2, s.752-761.

84 *TBMM Zabıt Ceridesi (12.02.1924)*, Dönem 2, Birleşim 100, C.2, s.778.

85 Denizli'yi de içine alan Aydın Burdur gibi vilayetlerde eşkıyalığın artması ve birçok güvenlik görevlisinin öldürülmesi üzerine 02.10. 1923 tarihinde sıkıyönetim ilanı önerisini üzerine Mazhar Müfit Bey kanunun vali ve kaymakamlara verdiği geniş yetkileri zamanında kullanmadıklarından dolayı böyle bir mecburiyetin doğduğunu ve sorunun bu nedenle büyüdüğünü iddia etmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi (02.10.1923)*, Dönem 2, Birleşim 30, C.1, s.445-446.

86 Konuşma metni için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi (27.02.1924)*, Dönem 2, Birleşim 113, C.2, s.429.

kaldırılmış ve hanedan üyeleri ülkeden ayrılmışlardır. Bu konuşmanın gerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın yakınındaki isimlerden biri olan Mazhar Müfit Bey'in hanedan ve hilafet konusunda açıklıkla fikrini ortaya koyup, Meclis üyelerini zihin bakımından alınacak karara hazırladığını söylemek mümkün görülmektedir.

Cumhuriyeti ilan eden ve Osmanlı devrinden kalan ya da bu dönemi hatırlatan kurum ve kavramları geride bırakıp, yeni bir zihniyet oluşturma gayreti içinde olan İkinci Meclis dönemi, buna uygun faaliyetler göstermiştir. Ancak 24.02.1924 tarihinde Meclis'te ele alınan Köy Kanunu'nda yer alan "*İşbu kanun ile köye verilen işleri görmek (köy ağasının) ve (ağalar derneğinin) vazifesidir*⁸⁷." ibaresi bu yaklaşımdan uzaktır. Mazhar Müfit Bey bu konuda söz alarak, metinde geçen *köy ağası* ve *ağalar derneği* kavramlarının sakıncalı olduğu eleştirisinde bulunmuştur. Köy ağası yerine muhtar, ağalar derneği yerine de ihtiyar heyeti kavramının kullanılması gerektiğini, aksi takdirde ağaların bu görevlere talip olacağı bunun da ağalık sistemini güçlendirebileceği değerlendirilmesinde bulunmuştur.

Osmanlı Dönemindeki rütbe, nişan, lakap ve madalyaların kaldırılmasını öngören Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesinin tartışıldığı 20.04.1924 tarihindeki Meclis oturumunda maddeye tamamıyla karşı olmadığını, ancak 93 Harbi'nde çeşitli cephelerinde yaralanmış, kolunu bacağını kaybetmiş gazilerin madalyalarının da alınıp alınmayacağını sorarak⁸⁸, konunun manevi boyutuna dikkat çekmiştir. Söz konusu madde tartışmalarına Encümen adına cevap veren Gelibolu milletvekili Celal Nuri Bey, demokrasi ve halkçılığın gereği olarak bütün zümre ayrıcalıklarını kaldırdıkları gibi madalyaları da kaldıracaklarını belirtmiştir. Bunun üzerine konu mecliste hararetle tartışılmış, sonunda maddenin geri çekilmesine karar verilmiştir. Yeni bir Türkiye oluşturma çabası içindeyken geçmişin bütün izlerini de silmekten yana olamayan Mazhar Müfit Bey, bu konuya insani yönden bakarken, Milli Mücadeleye katılıp, madalya almayı hak edenler yine aynı millet ve vatan için Osmanlı Devleti adına çarpışan gazilerin hizmetlerini göz ardı etmeyi yanlış bulmuştur.

1924 senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti ek bütçe görüşmeleri sırasında söz alan Erzurum milletvekili Ziya Efendi kürsüde bütçe ile ilgisi olmayan konulara girmiştir. Anılan milletvekilinin: "*...Memlekette ahlâk kalmadığını, dinin laubalilik şeklini aldığını teşevvüşe uğradığını ve buna da misâl olarak muhadderatı islâmiyenin, hatta ve hatta çocukları da kucaklarında olduğu halde meyhanelere girerek rakı içtiklerini...*"⁸⁹ cümlelerini sarf etmesi üzerine söz alan Mazhar Müfit Bey, kendisini sert bir biçimde eleştirmiştir. Mazhar Müfit Bey, maneviyatın ve din anlayışındaki sarsılmanın Büyük Millet Meclisi ya da Cumhuriyet döneminde gerçekleşmediğini ifade ederek başladığı konuşmasında bu hususta Emevi Halifelîği dönemine kadar gitmek gerektiğini, o dönemde de dini anlayışta sarsılmalar olduğunu belirtmiştir. İlaveten hiçbir kimsenin başkasının inancı ve inancını nasıl yaşadığını sorgulamaya hakkı olmadığını, bunun dini anlamda da

87 TBMM Zabıt Ceridesi (24.02.1924), Dönem 2, Birleşim 110, C.1, s.288.

88 TBMM Zabıt Ceridesi (20.04.1924), Dönem 2, Birleşim 42, C.8, s.912.

89 TBMM Zabıt Ceridesi (18.02.1925), Dönem 2, Birleşim 59, C.14, s.103-105.

yanlış olduğunu Ziya Efendi'nin de onaylayacağını söylemiştir. Daha sonra laiklik kavramını ele alan Mazhar Müfit Bey, konuşmasının sonunda laiklik kavramının dinsiz ya da kâfir demek olmadığını bilhassa vurgulamıştır.

Mazhar Müfit Bey 21 Şubat 1925 tarihinde son zamanlarda basında bazı Kuran-ı Kerim meallerinde yanlışlıklar olduğu iddialarının yer aldığını ve bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ne yaptığını sormuştur⁹⁰. Soruyu Diyanet İşleri Başkanı adına Aksekili Ahmet Hamdi Bey cevaplamış, bütçesinin yetersizliği nedeniyle Diyanetin bu konuda pek bir şey yapamadığını, sadece sözlü açıklamalarda bulunabildiğini belirtmiştir. Meclis meseleyi tartıştıktan sonra Kuran-ı Kerim meali ve benzeri çalışmalarda kullanılması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine 20.000 liralık ek bir kalem eklenmesini kararlaştırmıştır. Mazhar Müfit Bey, konunun önemine binaen Kuran-ı Kerim meali ve hadis konusuna öncelik verilmesini istemiştir.

2. Mazhar Müfit Kansu'nun III. Dönem (1927-1931) Meclis Faaliyetleri

Türkiye II. Meclis döneminde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının⁹¹ kurulması ile kısa bir dönem çok partili siyasi hayat deneyimi geçirmiş ise de 1927 seçimlerine yine tek partiyle girmiştir. Mazhar Müfit Bey, 01.11.1927 - 26.03.1931 tarihleri arasındaki III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de Denizli'yi temsil etmiştir. Bu dönemde farklı konularda doksan dört konuşma yapmış ve bir takrir vermiştir⁹².

1930 Yılında Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan sorunların çözümü konusunda bazı gelişmeler olmuştur. Bu dönemde iki devlet arasında imzalanan anlaşma, Mazhar Müfit Bey tarafından eksik ve tek taraflı taviz verildiği gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Orijinal başlığıyla *Mübadele-i Ahali Hakkında Lozan Muahednamesiyle Atina İtilâfnâmesi'nin Tatbikatından Mütevellid Mesailin Halli İçin Yunanistan'la İmza Edilen Mukavelenamenin Tasdikini Mutazammın Kanun'un*⁹³ 17 Haziran 1930 günü TBMM'nin onayına sunulması üzerine Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in konuşmasından hemen sonra Mazhar Müfit Bey söz alarak uzun bir değerlendirme yapmıştır. Mazhar Müfit Bey, ilgili kanuna peşinen ret oyu vereceğini belirterek sözlerine başlamıştır⁹⁴. Ona göre Türkiye'nin bazı fedakârlıklarda bulunmasına rağmen, Yunanistan hiçbir konuda taviz vermemiştir. Lozan Antlaşması'nın aksine Yunanistan'dan göç eden Müslümanların mülkiyet haklarının ihlal edildiği bir anlaşma yapıldığını düşündüğünü belirtmiştir. Türkiye'den göç eden Rumların bıraktığı mallar ile Yunanistan'dan gelenlerin mal varlıkları nitelik itibarıyla denk olmadığından mübadillerin problemleri bir türlü çözülememişti. Çiftçilikle uğraşan Türkler Yunanistan'da büyük çiftlik arazileri bırakırken, Türkiye'den giden Rumlar farklı mesleklerle uğraştıklarından dolayı bıraktıkları han ve apartman gibi

90

91 Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yeşil, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.

92 Kazım Öztürk, *Türk Parlamenti Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, s.198.

93 Kanun'un maddeleri için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi (17.06.1930)*, Dönem 3, Birleşim 80, C.20, s.271.

94 *TBMM Zabıt Ceridesi (17.06.1930)*, Dönem 3, Birleşim 80, C.20, s.268-269.

meskenlerin Türklerin ihtiyacını karşılayamadığına değinmiştir.

Başvekil İsmet Paşa'nın o güne kadar yaşanan gelişmeleri izah ettikten sonra uzun süren bunalımlı dönemin geride bırakılması gerektiği, barışa ihtiyaç olduğu, zaman içinde kendilerini anlamalarının mümkün olacağı yönündeki konuşmaları da⁹⁵ Mazhar Müfit Bey'i ikna edememiş ve oylamada ret oyu kullanan 15 milletvekilinden biri olmuştur. Söz konusu anlaşma 230 oyla kabul edilerek onaylanmıştır. Mazhar Müfit Bey'in bu tutumunu çözüm istemediği şekilde yorumlamak elbette yanlış olacaktır. O adil bir çözüm için gerekirse konunun sürüncemede kalmasında mahzur görmemiş, Türkiye'nin taviz vermesine gerek olmadan meselenin çözülmesini istemiştir. İsmet Paşa ise ne kadar zamana yayılsa da sonucun farklı olmayacağını tecrübe ettiğinden dolayı bir an önce barışın sağlanması düşüncesindedir. Zira bu dönem Balkan devletleriyle ilişkilerin seyri de Türkiye ve Yunanistan arasında barışın sağlanmasını gerektirmektedir. Mazhar Müfit Bey, çoğu zaman Yunanistan mübadillerinin sorunlarına eğildiği gibi aynı hassasiyeti Bulgaristan mübadillerine verilecek gayrimenkullerin yeterli olup olmayacağı hususunda da Maliye Vekâleti 'ne yönelttiği soruyla ortaya koymuştur⁹⁶. Maliye Vekili Şükrü (Saraçoğlu) kendisine verdiği cevapta Bulgaristan'a göçenlerin geride bıraktığı gayrimenkullerin yetersiz olmasından dolayı devlete ait mallarla bu eksikliğin giderilmesini planladıklarını belirtmiştir.

1928 yılı Maarif Vekâleti bütçe görüşmeleri esnasında 22.04.1928 tarihinde konuşan Kocaeli milletvekillerinden Kılıçoğlu Hakkı Bey, mevcut milli eğitim politikası ve eğitim kurumlarını ağır bir dille eleştirmiştir⁹⁷. Ona göre öğretmenler idealist değildir ve orta öğretim öğrencileri arasında ahlaki bir çöküş söz konusudur. Bunun yanında okul kitapları da iyi değildir ve öğrenciler iyi yetiştirilememektedir. Mazhar Müfit Bey bu eleştirilere karşılık söz alarak, geçmiş döneme kıyasla şimdiki öğretmenlerin daha idealist olduklarını, bunlara güvenmek gerektiğini vurgulamak ihtiyacı hissetmiştir. Kitapların da Talim Terbiye Heyeti tarafından denetlendiğini belirtmiştir.

Mazhar Müfit Bey, kurumsal temelli konulara eğildiği gibi, şahsi problemleri de zaman zaman Meclise taşımış ya da gündeme getirilen konularda görüş belirterek çözümüne katkı sağlamaya çalışmıştır. Örneğin Milli Mücadele sırasında Bahriye Mektebi'ndeki eğitimini yarım bırakan gençlerin sınava alınarak terfilerinin sağlanmasını istemiştir. İktisat Vekili Şakir Bey bu konuyu dikkate alacaklarını vaat etmiştir. Hakkaniyet konusundaki tavrına değişik vesilelerle

95 TBMM Zabıt Ceridesi (17.06.1930), Dönem 3, Birleşim 80, C.20, s.269-271.

96 TBMM Zabıt Ceridesi (23.05.1928), Dönem 3, Birleşim 81, C.4, s.293. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşmasının Ek Protokolünün (C) bendinde mübadele konusu düzenlenmiştir. Buna göre; İstanbul şehri hariç olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki arazisinde yaşayan asıl halkından olup da 5-18 Ekim 1913 tarihinden sonra işbu protokolün imzası tarihine kadar Bulgaristan'a hicret etmiş olan Bulgarlara ve Balkan Harbi'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan arazide yaşayan halktan olup da 5-18 Ekim 1913 tarihinden işbu protokolün imzası tarihine kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanlara ait her nevi gayr-ı menkul mal, arazisinde buldukları devletler tarafından karşılıklı olarak kazanılmış olacaktır. Bu konuda bkz. Veysi Akın, "Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşmasının Yeri ve Önemi", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, Aralık 2012.

97 TBMM Zabıt Ceridesi (22.04.1928), Dönem 3, Birleşim 64, C.3, s.212-213.

tanık olduğumuz Mazhar Müfit Bey'in bu çizgiden ayrılmadığını söyleyebiliriz. Bu husustaki bir başka örnek de Ünye'de Rüşumat Süvari Muhafaza Memurluğu sınavını ilk sırada kazanmasına rağmen yerine başkasının tayin edildiğinden şikâyet eden Niyazi Bey'in dilekçesi meclis gündemine geldiğinde sınav kâğıtlarının incelenmesini ve hakkının yenilmediğinden emin olunmasını önermesidir⁹⁸. Niyazi Bey'in yerine işe alınan Rasim adlı şahsın askerliğini yaptığı, Milli Mücadele'ye katıldığı açıklamalarını da yeterli görmeyerek hatta açıklamanın sınavı kazandığı konusunda tereddüt oluşturduğu kanaatiyle hakkın teslimi için mutlaka sınav kâğıtlarının incelenmesini istemiştir. Bu mesele Meclis gündemini hayli işgal etmiş ve sonunda Arzuhal Encümenine havale edilmiştir. Mazhar Müfit Bey'in şahsi, ama vatandaş devlet ilişkilerinde misal teşkil edebilecek bir meseledeki tutumunu da burada vermek yerinde olacaktır. Ankara İstiklal mahkemesince on yıl hapsine hükmedilen Süleyman Radi adlı bir mahkûmun rahatsızlığı nedeniyle kalan cezasının affı hususundaki tartışmaların uzayıp gitmesi üzerine Mazhar Müfit Bey, böyle durumlarda en doğrusunun mahkûm lehine karar vermek olduğunu belirterek nokta koymuştur⁹⁹. Şahsi meselelere insani boyuttan bakmış ve vatandaşın devlete güvenini sarsmayacak çözümler getirilmesine özen göstermiştir.

24.04.1928 tarihinde Mecliste ele alınan Adliye Vekâleti bütçesinin yıpranan otomobillerin tamir masrafları kalemine bazı milletvekilleri itiraz etmiştir. Tartışmaya katılan Mazhar Müfit Bey, vekâletlerdeki arabalar içinde en eski arabanın Adliye Vekâletine ait olduğunu ve yenilenmesi gerektiğini belirterek hakkını teslim etmiştir. Ancak mevcut resmi araçların kullanımında ve şoför kadrolarının tahsisinde suiistimaller olduğunu iddia etmiştir¹⁰⁰. Burada bir defa daha devlet malının kullanımı hususundaki titizliğini gösterdiği gibi kendisinin de mensubu olduğu CHP iktidarını eleştirmekten çekinmemiştir.

Mazhar Müfit Bey, Belediyeler ya da devlet kurumları eliyle vatandaşın hakkının yenmesine karşı keskin ve kararlı bir tutum içinde olmuştur. Belediye Vergi ve Resimler Kanunu 20. Maddesi'nde değişiklik yapılması hakkında İstanbul Milletvekili Hüseyin Bey tarafından verilen öneri üzerine söz almış ve kanunda yer alan kantar vergisini hatalı bulduğunu belirtmiştir¹⁰¹. Söz konusu madde, belediyeler sınırı içindeki toptan satılan tartılacak ve ölçülecek bütün eşya ve üründen kıymetinin yüzde ellisini geçmemek kaydıyla belediye meclisleri

98 TBMM Zabıt Ceridesi (22.12.1927), Dönem 3, Birleşim 21, C.1, s.152-153.

99 TBMM Zabıt Ceridesi (02.02.1931), Dönem 3, Birleşim 25, C.25, s.10.

100 "Efendiler; pekâlâ bilirsiniz, bütçeleri tetkik ediniz. Göreceksiniz ki vekâletlerde bir tek otomobil görürsünüz.

Bir şoför görürsünüz. Gözümüzle görüyoruz ki kadrosunda bir otomobil bulunan dairede 3, 4, 5, 6, 7, sekize kadar otomobil vardır. Bunun parası nereden veriliyor? Şuradan veriliyor, efendiler, hademeden. İki veyahut üç hademe kadroda hademe diye gözükür. Fakat hademe almazlar. Şoför alırlar. Hademe maası olarak mukayyet olan parayı şoföre veriyorlar. ... Sonra otomobillere kanunen binmesi lâzım gelenler var, kanunen binmemesi lâzım gelenler var ki Encümen bu sene düşünmüş şayanı şükrandır otomobil içinde kimleri görürsünüz. Meselâ benim resmî otomobilim varsa ona yalnız benim çocuk çocuşum binmiyor, komşum biniyor. Komşunun komşusu da istiyor. O da biniyor... Pekâlâ, bilirsiniz ki bir limon almak için otomobil ta nereden nereye gönderiliyor, bu da yalan mıdır? Bir limon beş kuruş ediyor. Bir limon için Devlet bütçesinden, Devlet parasından benzın parası olarak yüz elli, iki yüz kuruş sarf ediyoruz." TBMM Zabıt Ceridesi (24.04.1928), Dönem 3, Birleşim 65, C.3, s.233; Tartışmaların geneli için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi (24.04.1928), Dönem 3, Birleşim 65, C.3, s.226-237.

101 TBMM Zabıt Ceridesi (26.04.1928), Dönem 3, Birleşim 67, C.3, s.294.

tarafından düzenlenen tarifeye göre vergi alınmasını öngörmektedir. Mazhar Müfit Bey, ürünlerin pazara sunulmasına kadar bir kaç defa tartılabildiğini, üretici ve tüccara birden fazla vergi yüklediğini belirtmiş ve kanun maddesinin düzeltilmesini istemiştir. Neticede kanun maddesi değiştirilerek¹⁰², makul bir hale getirilmiştir.

Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun 1 Aralık 1928 tarihinde Lozan Antlaşması'nda alınan karar gereği Osmanlı Döneminden kalan borçlardan Türkiye'nin payına düşen miktar ve ödemelerin seyri hakkında yaptığı açıklamalardan sonra Mazhar Müfit Bey söz almıştır. Özetle Türkiye'nin bu borçları ödemeyi kabul ettiği anlaşma maddesini ağır bulduğunu belirterek, böyle ağır bir yükümlülük altına girilmesini eleştirmiştir¹⁰³. Mazhar Müfit Bey oldukça uzun sayılabilecek konuşmasında Osmanlı hanedanı ve yöneticilerine tepkisini dile getirmiş alınan borçların layıkıyla kullanmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Bunun yanında Avrupa Devletlerinin bilhassa Balkan devletlerinin birbirlerine borçlandıkları halde ödemediklerini anlatarak, Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödemesini doğru bulmadığını belirtmiştir.

Hükümet tarafından Meclis'e sunulan memurların bazı suç ve kusurlarından dolayı takip ve yargılama usulleri hakkındaki kanun teklifi 1 Mayıs 1930 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Denizli milletvekili Yusuf Bey ve bazı milletvekillerinin değerlendirmelerinden sonra Mazhar Müfit Bey de söz almıştır¹⁰⁴. Rüşvet ve görevini kötüye kullanma suçlarının mevcut kanunlardaki boşluktan dolayı arttığını iddia etmiştir. Rüşvet ve yolsuzlukların engellenmesi için işe alınacak memurlar hakkında çok teferruatlı bir güvenlik soruşturması yapılması ve memuriyetleri sırasında da sıkı bir şekilde denetlenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Mazhar Müfit Bey, eski kanunların bu gibi suçları önleyemediği gibi yeni kanunun da yeterli olmadığını belirtmiştir.

Mazhar Müfit Bey ve 43 arkadaşı, 1 Ocak 1931'de önerge vererek, Menemen hadisesiyle¹⁰⁵ ilgili Hükümetin ne gibi tedbirler aldığını sormuşlardır. Mazhar Müfit Bey, özetle olayın Cumhuriyet rejimine yönelik bir suikast olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve konu hakkında hükümetin bilgi vermesini istemiştir. Başvekil İsmet Paşa, hadisenin detaylarını anlatmış, bölgede sıkıyönetim ilan etmenin zorunlu hale geldiğini belirterek, hareketi, devlet ve cumhuriyet aleyhine fiili tecavüz ve kasıt mahiyetinde değerlendirmiştir¹⁰⁶. İsmet Paşa'dan sonra uzun bir konuşma yapan Mazhar Müfit Kansu, Cumhuriyete bağlılığı ve inancını dile getirerek bu hadisede yerel idarenin yetersiz kaldığını ve onlardan hesap sorulması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁷. Çeşitli vesilelerle görüldüğü

102 "Veznedilmek üzere belediye kantarına ve ölçeğine satıcı veyahut alıcıdan biri tarafından müracaat vukuunda tartılan ve ölçülen her nevi emval ve eşyanın her yüz kilosundan iki kuruş resim alınır." T.C. Resmi Gazete, 14.05.1928, No:888.

103 TBMM Zabıt Ceridesi (01.12.1928), Dönem 3, Birleşim 10, C.6, s.13-14.

104 TBMM Zabıt Ceridesi (01.05.1930), Dönem 3, Birleşim 54, C.19, s.8.

105 Menemen Olayı ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Kurtoğlu, *Menemen Olayı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2000.

106 TBMM Zabıt Ceridesi (01.01.1931), Dönem 3, Birleşim 17, C.24, s.3-4.

107 TBMM Zabıt Ceridesi (01.01.1931), Dönem 3, Birleşim 17, C.24, s.6.

gibi Mazhar Müfit Bey Cumhuriyete bağlılığı dışında yerel teşkilatların güçlü olmasının idari ve emniyet bakımından önemsemiş, hadisenin bu noktaya gelmesini de yerel teşkilatların tutumuna bağlamıştır.

3. Mazhar Müfit Kansu'nun IV. Dönem (1931-1935) Meclis Faaliyetleri

Mazhar Müfit Bey TBMM'nin IV. dönemin de de Denizli'yi temsil etmiştir. 4 Mayıs 1931 tarihinde Meclis çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemde *Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu'nda* görev almıştır. Ayrıca *kurucu üyeleri arasında olduğu Parlamentolar Türk Grubu'nun* saymanlığını üstlenmiştir¹⁰⁸. TBMM'nin bu yasama döneminde de oldukça faal olan Mazhar Müfit Bey, çeşitli konularda ellinin üzerinde söz almış ve sözlü soru önerileri sunmuştur.

Kansu'nun genç Cumhuriyetin yapı taşlarından biri olan eğitim kurumları ve çalışanlarının problemlerine gösterdiği yakın ilgi ve çözüm önerileri bu dönemde de devam etmiştir. 15 Haziran 1931 tarihinde müfettiş sayılarının artırılarak, daha önce ilköğretim müfettişleri, müdürleri ve ilköğretim müfettişleri ile bu alandaki memurların tayin ve teftiş işini üstlenen Maarif Eminliklerinin kaldırılması konusundaki kanun layihası görüşülürken söz almıştır¹⁰⁹. Maarif Vekili Esat Bey'den sonra kürsüye gelen Mazhar Müfit Bey, önerilen müfettiş sayısını çok fazla bulduğunu belirtmiştir. Ona göre sorunun kaynağı da maarif müdürlerinin yetkin olmamasıdır. Yüksek eğitim almış, konunun tam uzmanı olan nitelikli maarif müdürlerinin denetimleri layıkıyla yapabileceğini savunmuştur. Bir taraftan yeterli harcırah olmadığı için müfettişlerin vilayetlere gönderilemediğinden bahsedilirken; müfettiş sayısını artırılmasını anlamsız bulduğunu, bunların harcırahlarının nasıl sağlanacağını sorarak, Maarif Eminliklerinin kaldırılmasına karşı çıkmıştır. Mazhar Müfit Bey'in Maarif müdürlerinin eğitim kalitesini artırma ve denetimleri de onlara bırakma önerisi, masrafı azaltmak ve denetimi pratik hale getirmek amacını taşımakla birlikte uygulama aşamasındaki sonuçları itibariyle tartışılabilir niteliktedir.

Maarif Vekâletinin 1932 yılı bütçe görüşmelerinde, Manisa milletvekili Refik Şevket Bey'in *muallim ve muallime* vurgusu yaparak, öğretmenlerin meslek hayatındaki yerini değerlendirirken cinsiyet ayrımını temel alan konuşması Mazhar Müfit Bey'i rahatsız etmiştir. Kadın erkek ayrımına karşı çıkan Mazhar Müfit Bey, "...Zaten demokraside erkek böyle olacak, kadın böyle olacak yoktur. Mikyas ilim ve fazilettir."¹¹⁰ Sözleriyle aynı mesleği icra eden farklı cinsler arasındaki tek farkın bilimsel ya da mesleki yetkinlikleri olduğunu savunmuştur. Hatta ilkokullarda daha sabırlı olduklarından dolayı kadın öğretmenlerin görev almalarının daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunmuştur. Amerika Bileşik Devletleri ve Balkan ülkelerinde kadınlara daha fazla görev verildiğini örnek göstererek, kadın hâkimlere kadın doktorlara hakkını ve sağlığını teslim edenlerin, öğretmenler arasında cinsiyet ayrımı yapılmasını anlamlandıramadığını belirtmiştir. Mazhar Müfit Bey, böylece

108 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, C.II, s.177.

109 TBMM Zabıt Ceridesi (15.06.1931), Dönem 4, Birleşim 14, C.2, s.68-69.

110 TBMM Zabıt Ceridesi (25.06.1932), Dönem 4, Birleşim 70, C.9, s.317.

sosyal adaletin sağlanması hususundaki hassasiyetini sınıf ve cinsiyet ayırımına karşı duruşunu bir kez daha sergilemiştir.

Devletin denetim mekanizmasını iyi işletmesi noktasında birçok konuşmasına rastladığımız Mazhar Müfit Kansu, Tütün İhisarı İdaresi 1932 yılı bütçe görüşmelerinde defaten söz alarak görüşlerini bildirmiştir. Çok sayıda çalışanı olan söz konusu kurumlardaki memurların yeterince denetlenmediklerini ve görevini kötüye kullananların olduğunu iddia etmiştir. Konuşmasını örneklerle¹¹¹ destekleyen Kansu, memur sayılarının fazla olmasına da karşı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca suiistimali tespit edilen görevlilerin cezalandırılmadıklarını suçluların kanun önüne çıkarılıp layık olduğu cezayı görmesi gerektiğini dile getirmiştir. Mazhar Müfit Bey'in tespitleri, eleştiri ve temennilerini dikkate alacaklarını belirten Gümrük ve İhisarlar Vekili Ali Rana Bey, geçmişe yönelik araştırmaların zor olacağını ancak hâlihazırda yolsuzluk varsa bunu tespit edebileceklerini belirterek vazifelerinin ağır olduğunu söyleyerek, eleştirileri kabullenmiştir¹¹².

28.11.1928 tarihli Meclis oturumunda 1929 Dünya ekonomik buhranının Türkiye üzerindeki etkileri ve alınacak tedbirler gündeme alınmıştır. Hükümet adına İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey ve Maliye Vekili Abdülhalik Bey söz alarak mevcut problemlerin kaynağı ve almayı planladıkları tedbirler hakkında Meclisi bilgilendirmişlerdir. Söz alan Mazhar Müfit Bey hükümetin tedbir olarak memur maaşlarından kesinti yapmak fikrine tepki göstermiştir¹¹³. Akla gelen ilk çarenin, memur maaşlarından kesinti yapmak değil, masraflardan kısıntıya gitmek olması gerektiğini dile getirerek; memurlara yüklenilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca memurdan alınan gelir vergisinin, işverenlerden de alınması gerektiğini belirterek, satın alma komisyonlarının fazla olması nedeniyle belirli yerdeki komisyonların birleştirilebileceği, yine kaçakçılıkla mücadele ederek gelir sağlanabileceğini önermiştir. Konuşmasının sonunda ülkenin daha kötü günler geçirdiğini hatırlatarak, fazla kötümser olmaya gerek olmadığını belirtmiştir. Görüşmeler ertesi gün de devam etmiş, hükümetin milletvekillerinden gelen teklif ve eleştirileri dikkate alacağını bildirmesi üzerine Mazhar Müfit bey ve 18 arkadaşı tarafından hükümetin atacağı adımlara ve alacağı tedbirlere itimat edilmesi hakkında verdikleri tavrı kabul edilmiştir.

Hükümet tarafından 30 Ekim 1931 günü meclise sunulan "*Milli İktisadiyatı Koruma Vergisi Kanunu*"nun görüşmeleri sırasında söz alan Kansu, anılan kanunla vergi yükümlülüğüne giren vatandaş arasında adaletin sağlanamadığı eleştirisini ve toplanacak vergilerin gereği gibi kullanılıp, kullanılamayacağından duyduğu endişeyi ortaya koymuştur¹¹⁴. Türk milletinin gerektiğinde fedakârlık gösterecek hasleti taşıdığını, ancak alınacak vergilerin üç beş kişinin cebini

111 Mazhar Müfit Bey'in verdiği örneklerden biri Zile'de incelemeleri esnasında kendisine aktarıldığını belirttiği olaydır. Buna göre yabancı bir şirket tütün alırken, Tütün İhisar İdaresinin bir uzmanı, o yabancı şirkete mektup yazarak, satın alma işlemini yapan şirket memurunun çok yüksek fiyattan tütün aldığını bildirmesi üzerine söz konusu yabancı şirketin, alım yapan memuruna "*çıkışarak*" o fiyattan satın almaması talimatını vermesidir. *TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1932)*, Dönem 4, Birleşim 52, C.8, s.267.

112 *TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1932)*, Dönem 4, Birleşim 52, C.8, s.270.

113 *TBMM Zabıt Ceridesi (28.11.1931)*, Dönem 4, Birleşim 6, C.4, s.43-44.

114 *TBMM Zabıt Ceridesi (30.11.1931)*, Dönem 4, Birleşim 8, C.4, s.83.

doldurmayacağından da emin olmak isteyeceğini belirterek, bunu sağlamak için hükümetin ne gibi tedbirler alacağını açıklamasını istemiştir. Vergi adaletinin sağlanamayacağından duyduğu endişeyi somut örnekler vererek anlatmıştır. Bir doktorun yanında çalışan yardımcı personelin maaşından bu vergi alınırken, doktorun aynı vergiyi vermediği ya da bir müteahhidin çalıştırdığı işçiden vergi alınırken kendisinden vergi alınmadığına dikkati çekerek, vergi adaletsizliğinin giderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Maliye Vekili kanunda belirtilmeyen mükellefler için ayrı bir vergi kanunu hazırlanacağını belirtmiştir. Neticede “*Milli İktisadiyatı Koruma Vergisi Kanunu*” olarak meclise sunulan kanun teklifi, Manisa milletvekili Refik Şevket Bey’in önerisi ile “*Buhran Vergisi Kanunu*”¹¹⁵ adıyla ele alınmış, maddeleri tek tek değerlendirildikten sonra oylamaya sunulurken kabul edilmiş, Mazhar Müfit Bey de kabul oyu vermiştir.

Mazhar Müfit Bey, vatandaşın geliri ölçüsünde alınan adil bir vergi sisteminin oluşturulması lüzumunu her vesileyle ifade etmekle birlikte Muvazene Vergisi Kanunu geçici maddesi¹¹⁶ ile ilgili şu sözleri onun bu konudaki duyarlılığını en çarpıcı şekilde ifade etmektedir. “...Evet, ben de biliyorum; adalet mutlaka Allaha mahsustur, fakat insanlar arasında da bir adalet var.”¹¹⁷.

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryollarının inşasında büyük bir yol kat edilmiştir. Afyonkarahisar – Antalya demiryolu inşası için izin talebi ve Nafia ve Bütçe Encümenlerinin mazbatalarının gündeme getirilmesi üzerine söz alan Müfit Mazhar Bey, demiryolları konusunda gelinen noktaya değinerek, hükümete takdirlerini sunmuştur¹¹⁸. Bu vesileyle yine öz kaynaklarıyla kendi kendine yeterli bir kalkınmanın önemine değinmiştir. Yerli sanayinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, Mazhar Müfit Bey’in hassasiyet gösterdiği öncelikli konular arasındadır. Ona göre Türkiye uçağını da pulluğunu da kendisi üretmelidir.

Dönemin tarih anlayışı doğrultusunda Türk İnkılâbının halka ve öğrencilere layıkıyla anlatılmasına özen gösterilmiştir. Mazhar Müfit Bey, İstanbul Üniversitesi, İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde verilen dersleri takip edemediklerini belirten vatandaşların şikâyetlerini TBMM’ne taşımıştır¹¹⁹. Maarif Vekiline üniversitelerde verilmekte olan İnkılâp Tarihi derslerini halkın rahatça takip edebilmesini sağlayacak ne gibi tedbirler alındığını sormuştur. Ankara’da dersleri takip etmek isteyenlere kart verilerek derslere katılmalarının sağlandığı ve derslerin radyo yayınları aracılığıyla da halka ulaştırıldığını belirtmiştir.

5 Temmuz 1931 tarihinde bazı gazetelerin halkı yanlış yönlendirdiği ve hükümetin buna karşı ne gibi tedbirler aldığı konusunda Elazığ milletvekili Fazıl Ahmet Bey ve iki arkadaşı tarafından verilen bir soru önergesi vesilesiyle Mazhar

115 TBMM Zabıt Ceridesi (30.11.1931), Dönem 4, Birleşim 8, C.4, s.85.

116 Muvazene Vergisi Kanununun geçici maddesine göre; kanunun yürürlüğe girmesinden önce ödenmesi gerektiği halde ödemesi bu tarihten sonra yapılan maaş, ücret ve yevmiyeler vergiye tabi olmayacak, bunların haricinde kalan ve vergiye tabi olan ödemeler, kanun yürürlüğe girdikten sonra her surette vergiye tabi olacaktır. TBMM Zabıt Ceridesi (23.05.1932), Dönem 4, Birleşim 51, C.8, s.239-242.

117 TBMM Zabıt Ceridesi (23.05.1932), Dönem 4, Birleşim 51, C.8, s.240.

118 TBMM Zabıt Ceridesi (01.04.1933), Dönem 4, Birleşim 35, C.14, s.15-16.

119 TBMM Zabıt Ceridesi (05.04.1934), Dönem 4, Birleşim 35, C.21, s.11.

Müfit Bey'in sansür meselesi hakkındaki görüşlerini müşahade etmek mümkün olmaktadır. Mazhar Müfit Bey, Milli Mücadele yıllarında mücadeleyi engellemek için Kuvayı Milliyeyi "eşkiya" olarak nitelendiren, Ay-Yıldızlı bayrak yerine başka bir bayrak arayanların şimdi o insanların aslında büyük bir vatansever olduğunu şimdi de demiryolu yapımına ecdadın kemiklerinin üzerine ray dizilir mi diye yazdıklarını belirterek, ikiyüzlü bir politika izlediklerini ima etmiştir. Ardından İsviçre örneğinden hareketle, "...İsviçre de her okuyucu okuduğunu bilir, her yazıcı da yazdığını düşünerek yazar efendiler orada düşünerek yazar; orada da pek çok ağır cezalar vardır. Onları uygulamak için hâdiseler enderdir..."¹²⁰ sözleriyle bu ülkede basın özgürlüğü olduğunu ama halkının da bilinçli olduğunu ancak burada da bazı dokunulmaz konular bulunduğunu ifade etmiştir. Mazhar Müfit Bey'in konuşmasından basına sansür uygulanmasının gününün şartlarında gerekli olduğu kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır. Milli Mücadele yıllarında İstanbul basınının olumsuz etkilerini yaşayan ve bizzat bu yayınlardan zarar görmüş biri olarak, basın özgürlüğüne karşı söylemlerde bulunması, konuya yaklaşımını mazur gösterebilir. Ayrıca halkın henüz yayınlardaki doğru ya da yanlış fikirleri ayırabilecek seviyede olmadığı kanaati de sansürden yana bir tutum sergilemesine neden olmuştur.

Mazhar Müfit Bey, bu dönemde *Kansu* soyadını almıştır. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde bölünmeye yer vermeyen kaynaşmış bir Türk milleti oluşturma ilkesiyle hareket edilmiş ve bu doğrultudaki gelişmelerden biri de 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu'nun¹²¹ kabul edilmesi olmuştur. Mazhar Müfit Bey'in akrabalarından Şevket Aziz Bey'in¹²² "*Kansu*" soyadını seçmesi ve Mazhar Müfit Bey'in konuyu Atatürk'e iletmesi üzerine 3 Aralık 1934'te Atatürk tarafından aileye bu Soyadı verilmiştir¹²³.

4. Mazhar Müfit Kansu'nun V. Dönem (1935-1939) Meclis Faaliyetleri

Mazhar Müfit Kansu, seçim kanununda yapılan değişiklikler ve kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu 1935 seçimlerinde son defa Denizli'den aday olmuş ve milletvekili seçilmiştir. Meclis'teki görevi 7 Mart 1935'te başlamıştır. V. Dönemde *Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni* üye ve denetçilikleri görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanında, meclisi temsilen yurt içi ve dışında

120 TBMM Zabıt Ceridesi (05.07.1931), Dönem 4, Birleşim 22, C.3, s.6-8.

121 T.C. Resmi Gazete, 02.07.1934, No:2741

122 Şevket Aziz Kansu, 1923 İstanbul Tıp Fakültesi mezunudur. İstanbul Tıp Fakültesi'nde iç hastalıkları kliniği asistanlığı sırasında Tıp ve Antropoloji ihtisası için Paris'e gönderilmiştir. (1927-29). Sorbonne Üniversitesi, Yüksek Etüdler Okulu Broca Antropoloji Laboratuvarında hazırladığı Tezle Antropoloji okulundan diploma almıştır. Türkiye'ye dönüşünde Antropoloji Doçenti (1929) olmuş, Ankara'da toplanan I.Türk Tarih Kongresi'nden (2-11 Temmuz 1932) sonra Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu asil üyeliğine seçilmiştir. 1934 yılında profesör olmuştur. 1935 yılında Atatürk'ün isteği üzerine Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne Antropoloji Profesörü olarak getirilmiştir. 1944 yılında Ordinaryüs Profesör unvanı almış, 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesi'nin ilk rektörü seçilmiştir. 1962- 1973 yılları arasında Türk Tarih Kurumu Başkanlığını yapmıştır. Şevket Aziz Kansu 10 Nisan 1983 yılında vefat etmiştir. *Türk Tarih Kurumu Web Sitesi*, <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=46> (Erişim: 12.05.2014)

123 M. M. Kansu, *a.g.h*, C.I, s.xiii.

görevler üstlenmiştir¹²⁴. Bu dönemde Meclis'te 28 farklı konuda konuşma yapmış ve 1 tavrı vermiştir.

Kansu, V. Yasama Döneminde Meclis kürsüsünü önceki dönemlere göre daha az işgal etmiş, konuşmaları ağırlıklı olarak mali meseleler üzerine olmuştur. Denizyolları İşletme İdaresine vapur alımı için on yılda on milyon liralık tahsisat ayrılmasını öngören kanun teklifi ele alındığında konuşan Mazhar Müfit Bey, önceleri vapurların bir kısmının satın alınıp, bir kısmının da Türkiye'deki tersanelerde imal edilmesini düşündüğünü ancak araştırdığında tersanelerin yeterli olmadığını gördüğünü, dolayısıyla satın alınmasını desteklediğini belirtmiştir. Mazhar Müfit Bey, birçok konuda ortaya koyduğu yerli üretime verdiği önceliği burada da göstermiş, ancak kâr-zarar analizinden sonra fikrini değiştirme akılcılığını göstermiştir.

Maliye Vekili Fuat Ağralı'nın 1935 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu genel bütçe rakamları ve mevcut para durumu benzeri konularda yaptığı açıklamalardan sonra Mazhar Müfit Bey de söz almıştır. Konuşmasında ülkede uygulanan vergi politikalarını değerlendirerek bazı haksız vergilerin alındığını ve halkın bu konudaki memnun olmadığını örneklerle anlatmıştır¹²⁵. Ayrıca memur sayısı arttığı için maaşlarının yetersiz olduğu, bunun için memur sayısının azaltarak, daha fazla maaş ödenmesini bir çare olarak sunmuştur. Memur maaşlarının net olmamasına da karşı olduğunu belirtmiştir. Sözlerine tasarruf önerileriyle devam etmiştir. Örneğin vekâletler arasında kömürün satın alınmasında 15 liradan 22 liraya değişen fiyat farklılıklarının olduğuna dikkati çekmiştir. Çare olarak da satın alma komisyonlarının düzenlenmesini önermiştir. Tetkik seyahatleri ile ilgili bazı yolsuzluklar olduğuna değinmiş, İstanbul ile bir bağı bulunan memurların özel bir sebeple dahi gitmeler, tetkik seyahatine gitmiş gibi yevmiye aldıklarını iddia etmiştir. *"Tetkik seyahatleri neden hep İstanbul'a yapılıyor da Denizli veya başka bir şehre değil?"* sorusunu yönelterek, bir yolsuzluğun olduğuna işaret etmiştir. Mazhar Müfit Bey konuşmasını *"...Arkadaşlar, 10 paranın kıymeti bilinmedikçe orantılı bir bütçe yapılamaz..."*¹²⁶ sözleriyle tamamlamıştır.

Mazhar Müfit Kansu, Manisa Milletvekili Sabri Toprak'ın 20.01.1936 tarihinde Meclise sunduğu, Hususi Sıhhat Yurtlarına ve Hastanelerin Himayesine Dair Kanun Teklifine¹²⁷ karşılık Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Maliye ve Bütçe Encümenlerinin sunmuş oldukları mazbata nedeniyle söz almıştır. Kansu, sağlık kurumlarının işletmesi ve vergilendirme usullerinde adaletsizliklerin bulunduğu belirtmiştir. Bazı hastanelerin sahiplerinin doktor olmadığını, anonim şirketlerin

124 İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, s.210. İrmak-Filyos Demiryolu açılış törenine katılacak heyette ve 14 Mayıs 1937'de de, Milletler Cemiyeti Müzaheret Kurumları Beynelmillel Birliği tarafından gerçekleştirilen konferans için Çekoslovakya'ya gönderilen heyette yer almıştır.

125 *TBMM Zabıt Ceridesi* (22.05.1935), Dönem 5, Birleşim 27, C.3, s.174.

126 *TBMM Zabıt Ceridesi* (22.05.1935), Dönem 5, Birleşim 27, C.3, s.175.

127 Söz konusu kanun teklifi şu şekildedir; *"Efrad ve cemiyetler tarafından açılan Sıhhat yurtları ve hastanelerin (50) yataklı olanlarından Devletçe ve belediyece hiç bir vergi ve resim alınmaz. (50) yataktan (100) yatağa kadar hasta kabul edenlerden yalnız belediye resimleri alınır. Yüz yataktan yukarı yurt ve hastanelerden her türlü resim ve vergi tahsil kılınır."* *TBMM Zabıt Ceridesi* (20.01.1936), Dönem 5, Birleşim 29, C.8, s.115.

kurduğu bu gibi hastanelerden vergi alınması gerektiğini, zira maaşlı doktor ya da hastabakıcılar vergi verdiği halde bu tip büyük hastanelerden vergi alınmamasını adil bulmadığını ifade etmiştir¹²⁸. Ayrıca ücretsiz hasta bakan hastanelerin vergiden muaf tutulması gerektiğini belirterek, bu konuda da insana hizmetin esas alınmasını istemiştir. Mazhar Müfit Kansu'dan sonra konuşan Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam da Mazhar Müfit Bey'in düşüncelerini destekler mahiyette konuşmuştur. Neticede söz konusu mazbata reye sunulurak kabul edilmiştir.

Mazhar Müfit Kansu, 20 Ocak 1936 tarihinde ele alınan “*Nebatları Hastalık ve Zararlı Böceklerden Koruma Kanunu*” teklifinin¹²⁹ hastalıklı bitkilerin imha masraflarının üreticiden alınmasını öngören 4. Maddesine itiraz etmiş ve kendisi gibi Denizli milletvekili Şefik Türsan ile beraber maddenin düzeltilmesi için tâdilâtname vermiştir. Anılan madde kendilerine destek veren milletvekillerinin de katkısıyla değişiklik yapılarak geçmiştir. Mazhar Müfit Bey, aynı kanunda yer alan köylünün hastalıklı bitkisini fark ettiğinde derhal ilgili mercilere bildirmesinin zorunlu kılınmasına da itiraz etmiştir. Bazı hastalıkların ancak mikroskop altında anlaşılabilmesinden dolayı köylünün hastalığı tespit edip, bildirmesinin zor olacağına dikkati çekerek, köylünün bundan dolayı cezalandırılmasını adil bulmadığını söylemiştir. Eleştirileri cevaplamak ve açıklama yapmak üzere Ziraat Encümeni adına konuşan Manisa milletvekili Yaşar Özey, hastalığın gözle fark edildikten sonra bildirilmesinin yükümlülük oluşturacağını belirtmiştir. Mazhar Müfit Bey, bu konuya da belirli bir hassasiyetle yaklaşarak, üreticinin hakkını korumaya çalışmıştır.

Meclis'te 22 Ocak 1936 günü ele alınan Pamuk Islahı Hakkında Kanun Layihası ile ilgili söz alan Mazhar Müfit Bey, pamuk üretiminde verimin artırılması için sulamanın önemi üzerinde durmuştur. Kendi seçim bölgesi Denizli, Sarayköy ve Nazilli'deki pamuk üretimi hakkında bilgi verirken; buraların da islah programına alınmasını istemiştir. Bölge halkının müteşebbis karakterine değinerek, islah çalışmalarında devlete destek vereceklerini belirtmiştir¹³⁰. Denizli ve çevresinde pamuk üretimi çok eski yıllara dayandığı gibi söz konusu dönemde de bölge tarımında önemli bir yer tutmaktaydı. Mazhar Müfit Bey mecliste daha çok ülke genelini ilgilendiren konulara eğilmiştir. İlk defa doğrudan Denizli'yi ilgilendiren bir meselede gündemi bu kadar meşgul etmiştir. Tarihin en eski devirlerinden beri bir tekstil merkezi olan Denizli ve çevresinde pamuk üretiminde verimin artırılması ayrı bir önem arz etmektedir.

Mazhar Müfit Bey bu dönemde de dış politika konularıyla ilgilenmiştir. 1936-1937 yıllarında Hatay Sorunu¹³¹ kritik evrededir. Türkiye ile Suriye sınırında yaşanan kaçakçılık ve asayiş sorunları hakkında Meclisi bilgilendiren Dâhiliye Vekili

128 *TBMM Zabıt Ceridesi (20.01.1936)*, Dönem 5, Birleşim 29, C.8, s.79.

129 Söz konusu Kanun teklifi Ziraat Gümrük ve İhisarlar, Adliye ve Bütçe Encümeni Mazbatası ile gündeme alınmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi (22.01.1936)*, Dönem 5, Birleşim 30, C.8, s.115.

130 *TBMM Zabıt Ceridesi (22.01.1936)*, Dönem 5, Birleşim 30, C.8, s.124.

131 Hatay Sorunu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. H. Ömer Budak, *Hatay Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1986. Arif Akdeniz, *Hatay Sorunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

Şükrü Kaya'dan sonra Mazhar Müfit Bey de söz almıştır. Konuşmasında özetle Fransa'nın kaçakçılık ve silahlı çeteleri, silah ve parasal olarak desteklediğini iddia ederek, mert bir düşmanı dost görüntüsündeki Fransa'ya değişebileceğini keskin bir dille ifade etmiştir. Hükümetten meseleyi köklü bir şekilde çözmesini talep etmiştir¹³². Mazhar Müfit Kansu, milli meselelerde her zaman oldukça hassas bir tutum sergilemiştir. Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya koyduğu kimi zaman diplomasi sınırlarını zorlamaya çalıştığı bu tutumunu Hatay meselesinde de göstermiştir.

Bu sırada Fransa Suriye mandaterliğine son verirken, Hatay'ı da Suriye'ye bırakmıştır. Mazhar Müfit Bey, konuşmasının sonunu hükümetin sorunu çözeceğine güvendiğini, artık tek bir Türkün kanının akmasına veya zulüm görmesine tahammül edilemeyeceği sözleriyle bağlamıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey oldukça ikna edici bir üslupla hükümetin üzerine düşeni yerine getireceğinden emin olunmasını istemiştir. Gerçekten de Hatay meselesi, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından hayati önem verilen bir mesele olmuştur. Biraz sancılı bir süreç geçirilse de Hatay Sorunu Türkiye'nin istediği doğrultuda sonuçlanmış, 1939 yılında da Türkiye'ye iltihak etmiştir.

Mazhar Müfit Kansu, TBMM'de dört dönem Denizli milletvekilliğinden sonra TBMM'de iki dönem Artvin'i (Çoruh) temsil etmiştir. 3 Nisan 1939 tarihinde çalışmaya başlayan VI. Dönem TBMM'de de CHP milletvekili olan Kansu, *Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeninde* denetçi ve Encümen Reisi olarak görev almış¹³³, kırk beş farklı konuda konuşma yapmıştır. Mazhar Müfit Kansu, bu dönemde eğitim, devlet memurlarının sorunları, yerel idareler hakkında söz almıştır. Vekâletlerin bütçe görüşmeleri, yer altı kaynaklarını arama ve işletmesi ve Ticaret ve Sanayi Odasının kuruluş kanunu mevzularında görüş bildirmiştir.

28 Şubat 1943'te başlayan VII Dönem TBMM'deki son milletvekilliği sırasında on dört farklı konuda konuşmuştur. Bu dönemde yeni harflerle basılacak altın para, vekâletlerin bütçe görüşmeleri, Ulaştırma Bakanlığının kurulması, Tarım Bakanlığı bünyesinde kurulan Toprak İşleri Genel Müdürlüğü ve sıtmayla Savaş Kanunu hakkında söz alarak, görüşlerini ortaya koymuştur.

Hayatının yirmi altı yılını parlamenter olarak geçiren Mazhar Müfit Kansu, 1946 seçimleri ile 73 yaşında siyasi hayata veda etmiştir. Aktif siyaseti bıraktıktan iki yıl sonra 12 Kasım 1948 tarihinde vefat etmiştir. Vefat haberini veren Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan "...1874'te Denizli'de doğan Mazhar Müfid (K)Tansu, Büyük Millet Meclisinin ilk devresinden bu devresine kadar milletvekilliği yapmış daha evvel muhtelif idare amirliklerinde bulunmuştu. Milli Mücadelede büyük hizmetleri geçmiş, Atatürk inkılâplarının hepsinde esaslı çalışmaları görülmüştü. Hayatı boyunca millete hizmeti kendine şiar edinmiş olan bu vatanseverin ölümü büyük bir kayıptır..."¹³⁴. cümleleri hayatının da kısa özetidir.

132 TBMM Zabıt Ceridesi (07.04.1937), Dönem 5, Birleşim 45, C.17, s.19-20.

133 Ş. Şenal Günay, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939 – 15 Ocak 1943)*, C.V, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, s.183.

134 *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Kasım 1948, s.3. Kansu'nun vefat haberi *Ulus Gazetesi*, 14 Kasım 1948, s.1'de de "Acı bir kayıp" başlığıyla verilmiştir.

Sonuç

Mazhar Müfit Kansu, Denizli milletvekili olmasına rağmen, sadece temsil ettiği vilayetin sorunlarıyla ilgilenen bir milletvekili portresi çizmemiştir. Daha ziyade ülkenin genelini ilgilendiren önemli konulara yön veren bir yasama faaliyeti göstermiştir. Kansu'nun Denizli milletvekilliği yaptığı yıllar, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası ve inkılâpların uygulanma dönemidir. Bu bağlamda Meclis gündemine gelen hemen hemen her konuda söz alarak fikirlerini belirtmiş, kendisi de birçok konuyu meclis gündemine taşımıştır. Bu süreçte dikkate değer bir yönü de hantal bir bürokrasiye karşı çıkması ve yerel teşkilatların güçlendirilmesini savunmasıdır. Milletvekili olarak oldukça aktif olan Mazhar Müfit Kansu, meselelere adalet zaviyesinden yaklaşarak, memur maaşlarından vergi yükümlülüklerine kadar birçok konuda eşitliği savunmuş, yolsuzluklarla mücadele etmeye çalışmıştır. Sadece milletvekilliği görevleri ile yetinmeyerek dönemin gerektirdiği idari, hukuki ve sosyal alanlardaki çalışmaların da içerisinde yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından büyük önem arz eden meselelerde karar merci konumunda bulunmuştur. Üstlendiği görevleri layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Son olarak Mazhar Müfit Kansu için milli meseleler söz konusu olduğunda keskin bir milliyetçi, sosyal adaletin sağlanması noktasında tavizsiz bir halkçı, nüktedan bir kişilik, fikrinde sebatkâr bir siyaset adamıdır denilebilir. Erzurum'da yolunun keşiştiği Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar mesai arkadaşı olmuş, birkaç konu dışında onunla fikir bakımından da ters düşmemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K:302, B:66, s:1

TBMM Milletvekilleri II. Dönem Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi, Sicil No: 485, 486, 487, 110.

Sürelî Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (26.02.1920), Dönem 4, Birleşim 14, C.1.

TBMM Zabıt Ceridesi (16.12.1920), Dönem 1, Birleşim 115, C.6.

TBMM Zabıt Ceridesi (30.10.1924), Dönem 2, Birleşim 49, C.9.

TBMM Zabıt Ceridesi (18.12.1924), Dönem 2, Birleşim 23, C.11.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.12.1924), Dönem 2, Birleşim 19, C.11.

TBMM Zabıt Ceridesi (13.12.1924), Dönem 2, Birleşim 21, C.11.

TBMM Zabıt Ceridesi (24.12.1924), Dönem 2, Birleşim 26, C.11.

TBMM Zabıt Ceridesi (29.12.1924), Dönem 2, Birleşim 28, C.11.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.03.1926), Dönem 2, Birleşim 68, C.23.

TBMM Zabıt Ceridesi (15.10.1923), Dönem 2, Birleşim 36, C.2.

TBMM Zabıt Ceridesi (12.11.1923), Dönem 2, Birleşim 52, C.3.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.09.1923), Dönem 2, Birleşim 15, C.2.

TBMM Zabıt Ceridesi (18.19.1923), Dönem 2, Birleşim 38, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (06.11.1923), Dönem 2, Birleşim 49, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (19.09.1923), Dönem 2, Birleşim 21, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (12.02.1924), Dönem 2, Birleşim 100, C.2.
TBMM Zabıt Ceridesi (02.10.1923), Dönem 2, Birleşim 30, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (27.02.1924), Dönem 2, Birleşim 113, C.2.
TBMM Zabıt Ceridesi (24.02.1924), Dönem 2, Birleşim 110, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (20.04.1924), Dönem 2, Birleşim 42, C.8.
TBMM Zabıt Ceridesi (18.02.1925), Dönem 2, Birleşim 59, C.14.
TBMM Zabıt Ceridesi (17.06.1930), Dönem 3, Birleşim 80, C.20.
TBMM Zabıt Ceridesi (23.05.1928), Dönem 3, Birleşim 81, C.4.
TBMM Zabıt Ceridesi (22.04.1928), Dönem 3, Birleşim 64, C.3.
TBMM Zabıt Ceridesi (22.12.1927), Dönem 3, Birleşim 21, C.1.
TBMM Zabıt Ceridesi (02.02.1931), Dönem 3, Birleşim 25, C.25.
TBMM Zabıt Ceridesi (24.04.1928), Dönem 3, Birleşim 65, C.3.
TBMM Zabıt Ceridesi (26.04.1928), Dönem 3, Birleşim 67, C.3.
TBMM Zabıt Ceridesi (01.12.1928), Dönem 3, Birleşim 10, C.6.
TBMM Zabıt Ceridesi (01.05.1930), Dönem 3, Birleşim 54, C.19.
TBMM Zabıt Ceridesi (01.01.1931), Dönem 3, Birleşim 17, C.24.
TBMM Zabıt Ceridesi (15.06.1931), Dönem 4, Birleşim 14, C.2.
TBMM Zabıt Ceridesi (25.06.1932), Dönem 4, Birleşim 70, C.9.
TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1932), Dönem 4, Birleşim 52, C.8.
TBMM Zabıt Ceridesi (28.11.1931), Dönem 4, Birleşim 6, C.4.
TBMM Zabıt Ceridesi (30.11.1931), Dönem 4, Birleşim 8, C.4.
TBMM Zabıt Ceridesi (23.05.1932), Dönem 4, Birleşim 51, C.8.
TBMM Zabıt Ceridesi (01.04.1933), Dönem 4, Birleşim 35, C.14.
TBMM Zabıt Ceridesi (07.04.1937), Dönem 5, Birleşim 45, C.17.
TBMM Zabıt Ceridesi (05.04.1934), Dönem 4, Birleşim 35, C.21.
TBMM Zabıt Ceridesi (05.07.1931), Dönem 4, Birleşim 22, C.3.
TBMM Zabıt Ceridesi (22.05.1935), Dönem 5, Birleşim 27, C.3.
TBMM Zabıt Ceridesi (20.01.1936), Dönem 5, Birleşim 29, C.8.
TBMM Zabıt Ceridesi (22.01.1936), Dönem 5, Birleşim 30, C.8.

Resmi Gazete

T.C. Resmi Gazete, 14.05.1928, No:888.

T.C. Resmi Gazete, 02.07.1934, No:2741

Gazeteler

- Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Kasım 1948, s.3
Ulus Gazetesi, 14 Kasım 1948, s.1
Son Telgraf Gazetesi, 4 Mart 1948, s.1.
Son Telgraf Gazetesi, 6 Mart 1948, s.1.
Son Telgraf Gazetesi, 1 Nisan 1948, s.2
Son Telgraf Gazetesi, 2 Nisan 1948, s.2.
Son Telgraf Gazetesi, 3-4 Nisan 1948, s.2.
Son Telgraf Gazetesi, 6 Nisan 1948, s.2.
Son Telgraf Gazetesi, 9 Nisan 1948, s.2.

Kitap ve Makaleler

- Akdeniz, Arif (1990), *Hatay Sorunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, Veysi (2012), "Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Anlaşmasının Yeri ve Önemi", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.I, S.1.
- Arı, Kemal, (2003) , *Büyük Mücadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul.
- Arıburnu, Kemal (1997), *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (2009), *Nutuk*, Yay. Haz. Taha Mazman, Toplumsal Çözüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Barlas, İsmail Hakkı (1958), *Tarihte Ergene ve Uzunköprü*, Batıdan Sesleniş-Yeni Matbaa, Edirne.
- Budak, H. Ömer (1986), *Hatay Meselesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çağlar, Doğan (1989), "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım ve Öğretim Olanakları" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.II, S. 15. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/512/6278.pdf> (Erişim: 01.03.2015)
- Çapa, Mesut (1991), "Cumhuriyetin İlk Mücadele İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey", Mustafa Necati Bey Sempozyumu, 9-11 Mayıs 1991, Ankara.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, C.III. Ankara.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, C.II, Ankara.
- Demirbaş, Uğurhan vd. (Yay. Haz.) (2003), *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922) III*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:66, Ankara.

- Denizli, Hikmet (1996), Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erdeha, Kamil (1975), *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939*, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. Ankara.
- Günay, Ş. Şenal, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939 – 15 Ocak 1943)*, C.V, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Goloğlu, Mahmut (1969), *Sivas Kongresi*, C.II, Ankara.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Ermenilerin Suriye’ye Nakli: Sürgün mü Soykırım mı?”, www.ttk.gov.tr/templates/resimler/File/01.pdf (Erişim:01.03.2015)
- İğdemir, Uluğ (Haz.), (1989), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit (1966), *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1966.
- Kılıç, Davut (2003), “1915’te Tehcir Edilmeyen Ermeniler”, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri II, (20-21 Nisan 2002), Ankara.
- Kısıklı, Emine (1988), “Sivas Kongresinin Milli Mücadelede Kamuoyu Oluşturulması Açısından Önemi” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.I, S.1, Ankara.
- Kurtoğlu, İsmail (2000), *Menemen Olayı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Lord Kinross, (2007), *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander), 19. Baskı, İstanbul.
- Meray, Seha L., (2001), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, C.II, Takım 2, Yapı Kredi Yay. İstanbul.
- Mutlu, N. Yücel (2005), *Lozan’da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması*, Ankara.
- Müezzinoğlu, Ersin (2012), “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, *History Studies*, C.IV, S.1. http://www.historystudies.net/Makaleler/1471425277_20-Ersin%20M%C3%BCezzino%C4%9Flu.pdf (Erişim: 01.03.2015)
- Özgül, Cemil (1989), *Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’daki Çalışmaları (27 Aralık 1919-23 Nisan 1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Sarıhan, Zeki (1994), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Selek, Sabahattin (2002), *Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)*, C.I, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Sezgin, Ahmet (2015) *Mazhar Müfit Kansu ve Siyasi Faaliyetleri (1923-1939)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tansel, Selahattin (1974), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Toparlı, Recep (2010), *Sivas Kongresinin Tutanakları*, 2. Baskı, Çığır Ofset Matbaa, Sivas.
- Yavuz, Nurcan (1990), *I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey'in Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Yavuz, Nurcan (1991), "Milli Mücadele'de Mazhar Müfit Kansu", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.I,S.5, Erzurum.
- Yeşil, Ahmet (2002), *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Yıldırım, Sema. Behçet Kemal Zeynel (Ed.), *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

İNTERNET

- Türk Tarih Kurumu Web Sitesi*, <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=46> (Erişim: 12.05.2014)
- <http://www.uzunkoprungalji.com/tarihce> (Erişim:30.12.2014)
- Uzunköprü Belediyesi Web Sitesi*, <http://www.uzunkopru.bel.tr/arsiv/2012/733-oezguerluekantacl> (Erişim:30.12.2014)

Denizli Milletvekili Mazhar Müfit Kansu

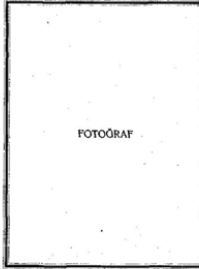
تورکيه بويوک ملت مجلسينه اوجيهي دورده اعضا انتخاب اونان کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال و رهسي

19
194
3

انتخاب دائيره	آنزلی	دکتر
اسم	عاشق زینلوی	نظر مفسر
تاکه اسمی	م. لک و مشغول	تقیب اوردهوی
تاریخ و آدرس	آنزلی اول سولک	سید مفسر
دوره ای	آنزلی اول سولک	دکتر
اولی دهر	آنزلی اول سولک	انقره
...	...	...

ایک بزوم ایره صومغ واردر
بسیار عالی

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Seçim dairesi	Denizli	Eserleri	
Adı	Mazhar Müfit	İlimi rütbeleri	
Soy adı	Nekipogullarından	Mesleki ve mesguliyeti	Mebus
Babasının vatanısın adı	Süleyman Müfit Bey ananın Fatma Gülgam	İki zevcem üç çocuğım vardır.	
Doğduğu yer	Denizli	Seçimden evvelki son memurliyeti	Vali
Oturduğu yer	Ankara	Memur değilse seçimden evvel son vaziyeti	
Doğum tarihi	1290	Seçim mazbatasının tarihi	
Tahsili	Mektebi mülkiyeden memur	Kaç reyile sayılacağı seçildiği	
Bildiği diller	Türkçe, Fransızca	Mazbatasının Meclis genel Heyetince tasdik tarihi (*)	
Nede ihtisas olduğu	Dahiliye, maliye	Meclise ihtisak tarihi	

[*] Bu yer Meclis Kanunlar kaleminde doldurulacaktır.